

В. М. БАТИРЕВ — В. К. СИТНИН

**ФИНАНСОВАТА И КРЕ-
ДИТНА СИСТЕМА НА
С. С. С. Р.**

ПРЕВЕДЕ: НИКОЛА ТАРАШМАНОВ

**КООПЕРАЦИЯ НА ЧИТАЛИЩАТА В БЪЛГАРИЯ
СОФИЯ — 1946**

ГЛАВА I

ФИНАНСИИ И КРЕДИТ В СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО СТОПАНСТВО

Съветската държава направлява развитието на нашата страна към изграждане на социалистическото общество, към засливане нейната стопанска и военна мощ и повдигане материалния и културен живот на трудящите се.

За постигане на тия цели е организирана и широко се използва системата на финансовите отношения.

Финансовите отношения в съветското стопанство почиват на нуждата да бъдат разпределяни държавните парични средства. Това разпределяне е подчинено на задачата да бъдат планово разпределяни материалните и трудови източници и е свързано с задачата на държавния контрол да става използването на тия източници икономично и целесъобразно.

Общественият продукт на социалистическото общество се произвежда и пласира като стока, т. е. този продукт има едновременно потребителна и парична стойност. Чрез паричната форма, чрез цените на стоките (които имат качествено несравними потребителни стойности) се измерват разходите за живия и овеществен обществен труд. В процеса на производството си социалистическите предприятия разходват парични средства за заплащане материалите и работната ръка. Тези разходи се връщат в предприятията от продажбата

на стоките във вид на парични добиви. Разпределението на обществения продукт в съветското стопанство се извършва чрез движението на стоките и поради това е свързано с движението на парите.

Паричните средства, които в оборота на предприятията се явяват като добиви от продажбата на стоките, са предмет на разпределение по пътя на плановото въздействие на държавата. Частично в каналите на финансовата система се втичат и паричните доходи на населението. Това разпределение установява, в съгласие с задачите на разширеното социалистическо възпроизводство, съответните пропорции в разпределянето на обществения продукт между производството и потреблението в разните отрасли на стопанството, между сферата на личното потребление на трудещите се и сферата на задоволяване техните колективни нужди.

Събирането и разпределението на паричните средства, в съгласие с народостопанския план, както и направляването на паричното обръщение, се осъществяват чрез финансовата система.

Пред финансовата система паричните постъпления от държавните предприятия и организации, а отчасти и паричните доходи на кооперативно-колхозните предприятия, се обединяват в единен фонд на паричните средства, които представляват обществения продукт на социалистическото стопанство.

Като подчинява на плана закона за стойността и заедно с това като го преобразува, Съветската държава използва този закон в интересите на социализма, като си служи отчасти и чрез финансовите методи. Чрез финансовата система държавата разпределя постъпленията между различните области на обществения живот и в същото време

контролира разходването им. По този начин държавата използва финансовите методи за плановото ръководство на стопанството. Поради това, финансовата система, наред с непосредственото планиране на производството и разпределението на стоките и подготовката и използването на работната сила, се явява един от най-съществените методи за направляване от страна на държавата на целия обществен живот в страната. Всичко това прави финансовата система необходимо звено в разширеното социалистическо възпроизводство.

В нашето стопанство не действа капиталистическият закон за печалбата. Преместването на средствата за производството и работната сила от един отрасъл в други става не стихийно, по пътя на бягането на капитала към по-голямата рента, а става организирано, с участието на държавната финансова система. Чрез тази система държавата осъществява в големи размери своите стопанско-организаторски функции.

Източниците на паричните постъпления, разпределяни чрез финансовата система, направляването на разпределението и въздействието на финансовите методи върху процеса на производството и разпределението зависят на първо място от общата закономерност в разпределението на обществения продукт при социалистическото стопанство и на второ място — от методите за управление на стопанството въз основа на стопанската сметка (хозразчъота).

Като говори за разпределението на обществения продукт в социалистическото общество, Маркс указва, че преди да се разпредели общественият труд между тия, които са го произвели, нужно е преди всичко да се възстановят употребените материали в производството, второ — да се отдели

частта за разширение на производството и на трето място — да се създаде резервен или осигурителен фонд. От останалата част на съвокупния продукт трябва да се покрият разходите по управлението, да се осигурят нуждите на колективните потребности — школи, болници и т. н. и да се създаде фонд за нетрудоспособните. Най-после, останалата част от обществения продукт се разпределя между членовете на обществото по количеството и качеството на техния труд.

Тази структура на разпределение обществения продукт намира своето изражение в използване паричните постъпления от продажбите на стоките. Цените на стоките, по правило, включват в себе си пълната тяхна костуема стойност и свръх това — определените парични набирания.

В костумата стойност на продукцията са представени разходите на предприятието по заплащане труда и материалите. Част от паричните постъпления служи за възстановяване изразходваните средства за производство, а другата част — за разпределение в фонда на общественото потребление, в съответствие с количеството и качеството на труда на отделните производители. Наред с заплащане работната заплата, тук влизат и отделенията за фонда на социалните застраховки. Частта от постъпленията, определена за набирания, и съответната стойност на печалбата, се използват за разширяване производството, както в самото предприятие и съответния производствен отрасъл, така и в другите отрасли, а също така за удовлетворение на такива обществени потребности, като изпълнение от социалистическата държава на нейните функции в областта на отбраната, управлението и социално-културните мероприятия.

Различният характер в движението на отделните елементи от стойността на стоките, представени в паричните постъпления на предприятията, се определя не само от целта, която има да достигат съответните части от обществения продукт, но и от устройството и управлението на социалистическото стопанство въз основа на принципите на хозразчъота.

Хозразчъотът предполага всяко предприятие да разполага с парични средства. Размерите им са ограничени от плановите норми, осигуряващи изпълнението на производствените задачи при съблюдение необходимата економия.

Предприятието се разпорежда самостоятелно със своите средства, предназначени за изпълнение на плана, и носи отговорност пред държавата за тяхното правилно изразходване.

Средствата, необходими на предприятието за по-нататъшното развитие на работата му, се образуват в резултат, преди всичко, на неговата собствена работа.

Предприятието е непосредствено заинтересувано в успешното изпълнение на количествените и качествени показатели на плана. В резултат на изпълнението на плана, в разпореждане на предприятието се образува печалба, която се използва за внасяне в бюджета и за разширение на предприятието.

Паричните средства на предприятието, в частта, равна на костуемата стойност, се разходват въобще самостоятелно. В хода на производството те се отправят за възстановяване запасите от сурови материали, топливо, заплащане работната сила и пр.

За останалата част, равна на частта, останала за набирания и предназначена за разширение про-

изводството и удовлетворяване обществените нужди — е установен порядъкът на централното използване. Тази част от паричните средства и съответната част от печалбата се явяват главно средствата, движението на които се направлява от финансовата система.

В състава на себестойността, наред с разходите за сурови материали, топливо, енергия, работнически заплати, влизат също и амортизационните погашения, които представляват стойността на износването на основния фонд. Използуването на тия средства на производството става в централизиран ред чрез финансовата система така, както става и с набиранията на предприятията.

Вътрешно-стопанските набирания се основават на растежа на производителността на труда и на намалението себестойността във всички стопански отрасли и преди всичко в тежката промишленост. Още в 1932 год. Сталин каза: „Изглежда, че ще трябва, като усилваме и развързваме старите изгочници за набирания, да достигнем до това, щото тежката промишленост и преди всичко машиностроенето — също да дават набирания“. (Въпроси на ленинизма — изд. 11 — стр. 346—347).

Резултатът от дейността на всеко едно предприятие по повишение производителността на труда, по економията в разходите и понижение себестойността се отразяват в показателите на печалбата.

Печалбата на предприятието (след задължителното минимално отделяне за бюджета 10%) като правило преди всичко се използва за определените по плана потребности на същия отрасъл в допълнителни средства за разширение текущото производство и капиталните разходи. Останалите след това неизползувани печалби постъпват в дър-

жавния бюджет в форма на отделения от печалбата.

Разходите, свързани с началния период на усвояване новата техника, отчасти и недостатъчно високата опитност на новите работници, наличието на значително число предприятия, на които техническото преустройство не е било завършено, са довели в годините на първата и втората петилетки в тежката промишленост до скъпи производствени разноски.

За да не се повишат цените, нужна бе паричната помощ на държавата в предприятията по металургията, машиностроенето и някои други отрасли. Това караше предприятията в тия отрасли да бъдат по-малко заинтересувани в намаление коствемата стойност. Поради това, към 1936 год., след като се усвои новата техника и порасна опитността на работниците, тия отрасли започнаха да работят рентабилно, след което стана повишение на продажните цени и беше отменена помощта на държавата. В резултат се засили борбата за намаление коствемата стойност в тежката промишленост и нейните набирания започнаха силно да растат.

В сегашно време продажните цени, при съвсем редки изключения, осигуряват на всяко едно промишлено предприятие, при изпълнение на плановете показатели, да дава в резултат и печалба.

Показателят на рентабилността (отношението на печалбата към коствемата стойност на продукта) се явява при оценка работата на предприятието един от най-важните показатели за качеството на работата му. Предприятието е непосредствено заинтересувано да се повиши рентабилността на производството му, рентабилност, която му дава възможност да разполага с добавъчни финансови

средства. Тази заинтересованост предизвиква включването в производството на нови видове продукции, заменяване ограничените по количество суровини с техни заместители и т. н.

Неправилното установяване на плановата рентабилност, различията в нейните размери за отделните продукти при недостатъчния контрол върху произвежданите видове продукти, могат да доведат до нарушение плана за производството на разните продукти и да доведат до стремеж предприятията да произвеждат по-рентабилни продукти за сметка на по-малко рентабилните. Такива нарушения на плановата дисциплина преиначават принципите на хозразчъота. Един от начините за борба с това преиначаване се състои в това, че свръхплановата печалба, получена поради нарушение плана за разпределението на произвежданите продукти, се счита за показател на лоша работа на предприятието.

Паричните набирания за разните предприятия не отговарят винаги на размера на техните печалби.

В същност, сравнителната тежест на печалбата в стойността на произвежданите стоки се определя в значителна степен от производителността на труда, зает в техното производство. Между това, паричните набирания, които се съдържат в постъпленията на производствата, които дават висока производителност на труда и са съоръжени по последната дума на техниката (машиностроене, военна промишленост) са сравнително по-низки от набиранията на хранителната и лека промишленост, които не всякога разполагат с необходимите предпоставки за едно такова високо равнище на производителността на труда. Така, сравнителното участие на тежката промишленост в общата сума

на индустриалните набирания (печалбата и данъка върху оборота) е съставлявало само 16%, а хранителната промишленост е достигало до 50%.

Това различие в участието на различните отрасли и предприятия в създаване на печалбата и в участието им при събирането на средства в цялостния фонд на паричните набирания се предизвиква от разликата между равнището на цените на разните продукти и равнището на тяхната костуема стойност.

В капиталистическото стопанство отклонението на цените от стойността се определя на първо място от действието на закона за средната печалба и от колебанието в равнището на цените под влиянието на търсенето и предлагането. В съветското стопанство не важи законът за капиталистическата печалба. Какво да се вложи в разните производства зависи от държавата, което тя прави, като държи сметка за общите линии в плана за общонародното стопанско развитие. Цените на стоките, продавани от държавните предприятия, не се подлагат на колебания, предизвикани от съотношението между търсенето и предлагането. Отклоненията на цените на стоките от тяхната стойност зависят от основната задача да се въздействува чрез цената за хода на самото производство и на потреблението на различните стоки.

Различията в равнището на цените по отношение към костумата стойност, от които следват и различията в равнището на набиранията за разните произведения, се определят с цел да се направлява правилно потреблението и да се проведе необходимата економия при използване в производството на различните материали. Така, повишението на низките цени на горивото изигра решителна роля за економисване неговото потребление от сов-

хозите и машинно-тракторните станции. За стоките, предназначени за консумация от населението, сравнително по-високи цени са определени за тях, които заемат второстепено място в консумацията, а много по-низки за предметите от първа необходимост. Достатъчно е да се сравнят, напр., цените на ракията с цените на хляба или картофите, на модните и детските обувки, на дамските и ученическите чанти и т. н., за да се види, че общото равнище на цените на консумативните предмети добива голямо разнообразие и то само в полза на потреблението на предмети от първа необходимост.

Определените от плана цени на стоките са един от факторите, които определят съотношението при разпределяне народния доход между фонда на събиранията и фонда на потреблението. Тази най-важна народостопанска пропорция, осигуряваща най-благоприятното съчетание на развитието на техническата мощ на страната, на ръста на културното и материално равнище в живота на трудещите се и на засилване военния потенциал на държавата, се определя, както от нуждата от създаване на нови обществени предприятия, така и от необходимостта за правилно съотношение между заплатите и цените на предметите за консумация.

Цените, установени с оглед на едно справедливо разпределение на народния доход и за планово въздействие на потреблението, могат да доведат от образуване в отделните отрасли на извънредно големи набирания. Цените на ракията, тютюна, сладкарските изделия и т. н. предизвикват такива големи набирания, които, ако преминат изцяло в печалба на предприятията, ще доведат до ненормално висока рентабилност.

При такава ненормално висока рентабилност предприятията ще бъдат съвсем малко заинтересувани да намаляват разносните по производството. Даже по-големите усъвършенствувания в производствения процес ще дадат много малки резултати в сравнение с голямата печалба, образувана поради високите цени. Поради това, тия излишни набирания се поглъщат от държавата по пътя на данъка върху оборота и не влизат в печалбата на предприятията. Наред с огромното значение на данъка върху оборота за осигуряване доходите на държавния бюджет, този начин на парично изземване служи за регулиране рентабилността в производството и помага за внедряване хозразчъота.

Паричните набирания в съветското стопанство се разпределят планово и съставляват един общ държавен фонд.

Това разпределение минава, както виждаме, два основни етапа: на първо място **чрез системата на цените** в оборота на различните стопански отрасли се отправят финансовите средства, които представляват обществената принадлежна стойност.

На второ място, **чрез данъка върху оборота и отделянията от печалбите** значителна част от паричните набирания на стопанството се събират в държавния бюджет и чрез него се разпределят между предприятията и организациите, в съгласие с техните нужди, установени по плана. Останалата част от набиранията се предоставя, съгласно плана, на разположение на самите предприятия и стопанските отрасли.

Начините и организационните форми, по които се предоставят финансовите средства в разпореждане на предприятията и стопанските организации, зависят от характера на оборота на тия средства в производството и размяната.

Установеното от Маркса различие между предмет на труда и средства на труда, съобразно с характера на тяхната работа в производствения процес, има значение не само за капиталистическото стопанство, но и за социалистическата економика.

На това основание има съществена разлика в характера на оборота на частта от средствата на предприятието, които обемат стойността на имотите, машините, инсталациите и т. н. (**основни средства**) и тази част от средствата на предприятието, която представлява стойността на суровите материали, топливото и другите оборотни фондове, а също така и готовата продукция и наличните пари (**оборотните средства**).

Стойността на производствените средства, които се изхабяват постепенно в процеса на работата, се товари върху стойността на готовия продукт на части, съразмерно с износването им и се включва в коштуемата стойност на продукта във вид на **амортизационни отчисления**. В нашата практика нормите за амортизационните отчисления за различните отрасли имат размери от 5 до 8 на сто за година от първоначалната стойност на съответните елементи от основния фонд на предприятието (сгради, двигатели, машини и пр.). Това означава, че средствата, вложени в създаването на основните фондове, се сместват в стойността на готовия продукт и се връщат в парична форма в постъпленията от този продукт средно в разстояние на 15—20 години.

Амортизационните суми могат да се разходват от самото предприятие за подържане неговите инсталации само по установена от закона норма за допустимия капитален ремонт. В останалата си част тия средства влизат в състава на общите държавни средства и се използват по установен в

плана ред за нуждите на капиталното строителство, както на даденото предприятие, така и на другите стопански предприятия и отрасли.

Разширеното социалистическо възпроизводство изисква постоянно нови вложения на пари за строежа на новите и за разширението на действащите предприятия.

Материалната основа за тия вложения се явява принадлежната стойност на социалистическото общество. Парите за тия вложения се черпят главно от набиранията в социалистическото предприятие (и, както казахме преди малко, за сметка на съответната част от амортизационните отчисления).

По друг път вървят оборотните средства на предприятието. Стойността на материалите, енергията и трудът, разходвани в течение на един производствен кръг, влизат изцяло в стойността на продукцията, а направените разходи изцяло се възвръщат в парична форма чрез постъпленията на предприятието. Производственият кръг в по-голямата част на стопанските отрасли (освен тия отрасли, дето суровият материал или продуктът трябва да се оставят продължително време на дълги химически процеси или на действията на природните условия и т. н.), се измерва в дни. В течение на тоя период в процеса на производството трябва да се намират редица материални ценности (сурови материали и материали за различните стадии на преработвателния процес). Вън от това, техникостопанските условия в подготовката на суровия материал и топливото, изработването на детайлите, натоварването на готовата продукция и т. н. налагат да се задържи преработвания материал през известно време като производствен и стоков запас. Всички тия фактори определят периода на обръщението на оборотните фондове, който пе-

риод и определя обръщаемостта на оборотните средства на предприятието.

Следователно, средствата, разходвани от предприятието за заплащане суровия материал, топливото и другите материали и работната сила, се възвръщат след кратко време в парична форма. При това, в оборота на предприятието се намират постоянно материални ценности в запас и такива в процес на работа, от което произлиза нуждата от постоянно намиране в оборота на предприятието определена сума парични средства. Във всеки даден момент оборотните средства в определена форма са включени в производствени запаси, в материали за преработка, в готова продукция, в парични средства и в сметки с купувачите.

Разходваните в процеса на производството запаси от суровини, топливо и материали се попълват до първоначалните си размери чрез постъпленията на предприятията. След всяко приключване на производствения процес, постъпват за преработка нови материали. Запасите от готови продукти намаляват при отпращането им и се попълват от новата продукция, постъпваща в складовете на предприятието. Авансираните за оборота на предприятието средства по този начин минават от едно положение в друго, като периодически вземат формите на материални запаси, ценности в процеса на производството и готова продукция.

Увеличеното производство, разбира се, изисква и увеличаване авансираните оборотни средства.

Този приръст на оборотните средства се покрива в основната си част от вътрешно-стопанските набирания, които се отчитат и разпределят от държавата.

Финансовото планиране и разпределение на финансовите средства урежда кръговия оборот на

средствата в съветското стопанство и осигурява ускоряването на производствения процес и придвижването на стоките към потребителите, както и економичното разходване на материалните и трудови средства.

Размерът на оборотните средства, необходими за предприятията и отраслите, се установява за всеки период от държавните планиращи органи въз основа на нормите за скоростта на оборота при различните стадии на производствения процес и размяната. Така се установяват норми в дни за топливото, за разните видове материали, за незавършените продукти и готовите изделия, чрез които норми се установява нормалната продължителност в задържането на материалните ценности за всеки един от тия стадии.

В зависимост от нормите и средната дневна потребност от съответните видове суровини, топливо и материали се изчисляват оборотните средства, необходими за предприятието за тия видове производствени запаси. Размерите на общата продукция и скоростта на производствения кръг определят обема на средствата за незавършената продукция. Нормите за готовата продукция и нейният среден дневен випуск ни показват парите, необходими за образуване запаси на готови за продажба стоки. Общата сума на необходимите оборотни средства се пресмята, като се държи сметка за определена в плана скорост на обръщаемостта в отделните стадии на производствения кръг.

Като се сравнява определената по плана сума на оборотните средства с наличните в предприятието оборотни средства се установява, дали са потребни още средства или им е налице излишък, който трябва да се отправи към предприятията от същия отрасъл, а ако се укаже излишък и в целия от-

расъл, той трябва да се внесе в държавната каса.

Предприятията на собствена издръжка използват самостоятелно определените им оборотни средства. Размерът на тия средства се определя от държавата периодично, като се вземат предвид размерите на продукцията и скоростта на паричното обръщение в производството и търговията.

Събирането и разпределението на финансовите средства става по финансовите планове, които в по-голямата част на отраслите имат форма на баланс за приходите и разходите. В приходо-разходния баланс, съгласно плана за продажбата на разните произведения и съобразно определените цени, се установяват постъпленията на предприятието от продажбите и от останалите негови доходи, напр., от наеми и др. подобни. Срещу тези приходи стоят, преди всичко, разходите на производството, в съгласие с основния планов документ, който определя и коштуемата стойност на произвежданите предмети. В приходо-разходния баланс е показан данъкът върху оборота и е изчислена плановата печалба на предприятието. Заедно с това, този баланс включва в себе си не само разходите, свързани с текущото производство, но и загубите, които произтичат от плана за разширение на предприятието: вложените суми в оборотни средства и капиталното строителство. Като се съпоставят печалбите и новите вложения, се установява размерът на свободната печалба, която трябва да се внесе в държавната каса или се установява нуждата от допълнително финансиране на предприятието.

С всичко това, разбира се, не се изчерпват взаимните отношения на предприятието с финансовата система. При оборота често възниква нуждата от кредити.

В капиталистическото стопанство натрупването на капитали за нови предприятия става с помощта на банковия капитал. Кредитът и особено акционерната форма на банките много облекчават събирането на капиталите и прехвърлянето им в отраслите, които обещават по-големи печалби. В банки, влогове и в ценни книги са събрани резервните фондове на капиталистическите предприятия и печалбите, които всички търсят най-изгодно илациране, като заедно с това намаляват оборотните капитали на слабите предприятия. В банките се влагат и капиталите на рентниерите и спестяванията на некапиталистическите класи. За сметка на тия средства най-главно се създават и разширяват капиталистическите предприятия.

Централизацията и движението на паричните капитали преимуществено чрез кредита са резултат на капиталистическите производствени отношения — частната собственост на средствата за производството и законът за печалбата. Отделянето на капитала-собственост от капитала-функция дава възможност на собствениците на капитала — капиталистическите заемодатели — да се ползват от плодовете на капиталистическата експлоатация и да си запазят правото на собственост върху пуснатите в обръщение капитали, без да вземат пряко участие в производството и размяната.

В съветското стопанство такива отношения не съществуват. При плановото разместване средствата на предприятията и стопанските организации най-важно значение има системата на бюджетното разпределение. Заедно с това, в стопанския оборот става нужда да се прибегва до кредита, който се осъществява от държавната банка.

Кръгооборотът на средствата на социалистическите предприятия е свързан с постоянното екс-

бождаване на парични средства, в основа на което лежи производството и размяната на обществения продукт като стока.

Тия освобождаващи се парични средства не са средства, излишни за предприятието. Освобождаването им в парична форма има временен характер, а размерите им се колебаят постоянно. Всяко предприятие разполага с оборотни средства в размери, установени от определените норми. Между това, запасите му от сурови материали и гориво се разходват в производствения процес, а попълването им става с известни интервали. Поради това, до редовната им доставка тия запаси остават в по-малък размер и средствата за тях си остават свободни. Свободни средства остават и от предвиденото за заплати, тъй като обикновено заплатите се плащат два пъти месечно; накрай паричните остатъци се образуват и поради това, че не съвпадат редица постъпления със сроковете на сродните им платежи.

Тия касови резерви дават възможност на предприятието да изплаща редовно данъците си, заплатите на работниците и служащите и задълженията си към доставчиците. Тия средства в известни моменти се използват временно за нуждите на други предприятия и стопански отрасли, но така, че да бъдат на разположение във всяко време на този, който има право на тях. Всичките предприятия и организации са длъжни да внасят в Държавната банка по своите сметки свободните парични средства, във от малките суми за касова наличност, необходими за дребните текущи платежи. С остатъците по своите банкови сметки те могат да разполагат за своите платежи. Банката плаща лихва за вложените по този начин суми. Държавната банка събира паричните средства и прави разпла-

шанията на държавните и кооперативни предприятия, на всичките учреждения и организации и извършва бюджетните разходи.

В стопанския оборот се явява нужда да се използват и кредитните източници.

Оборотните средства редовно, през кратки периоди, минават от една форма в друга — от материали в пари и обратно. Това дава възможност да се контролира обръщаемостта на средствата в различните фази на производството и размяната. В същност, предприятията, снабдени вече с оборотни средства по плановите норми, имат своя контрола над обръщаемостта на средствата и над стойността на продукцията. При по-скъпо производство и при забавяне в движението на оборота предприятието не може да плаща навреме и се оказва в тежко финансово положение. Възможните пропуски в това отношение могат и да не окажат отрицателно влияние, защото често пъти се компенсират с вътрешните резерви на предприятието. Пошателен контрол може да се провежда, когато е определен срокът за кръгооборота и когато е определен срок за възвръщането на известни средства. Особено голямо значение има този ред за снабдяване предприятието с оборотни средства, когато има налице временна нужда от допълнителни средства във връзка, напр., със сезонното записване. В такива случаи допълнителните средства се отпускат само за срока, за когато са действително нужни и трябва да се връщат обратно след като мине нуждата от тях. Това авансиране на средства, с което се осигурява временното увеличение на оборотните средства, се осъществява чрез банковото кредитиране.

Държавната банка отпуска заеми на предприятията за определени цели в границите на плано-

ните норми и по плановете срокове. Предприятието, получило такъв кредит, е длъжно на срока да върне заетите средства. Разпределението на паричните средства чрез кредита има широко приложение в отношенията на държавата с колхозно кооперативните организации. За капиталовложенията в колхозите и в занаятчийските и потребителни кооперации се използва дългосрочният кредит. Кредитната форма на разпределение на паричните средства е приета поради това, че при тия кооперации имаме не държавна, а кооперативно-колхозна собственост.

Събирането на паричните средства в социалистическите предприятия, разпределението и използването им, предоставянето им за нуждите на държавата, задоволяването нуждата на предприятията чрез държавното финансиране и кредитиране — всичко това се осъществява въз основа на държавния план и се направлява по производствено-финансовите планове на отделните отрасли. Най-голямата част от паричните средства, отчитани и разпределяни от съветската финансова система, се събират и използват от държавните предприятия. Затова финансите на разните отрасли от народното стопанство лежат в основата на съветската държавна финансова система. Доколкото държавните предприятия се явяват брънки от целокупното държавно стопанство, основано на държавната собственост на средствата за производството и ръководено по единния държавен план, допълкова стопанските финанси вливат като органическа съставна част в общата система на съвет-

ските държавни финанси. Организирането и планирането на финансите е органически свързано с плановете за разпределението на средствата чрез държавния бюджет и банките, а размерът на операциите и формите им определят и задачите на управлението на финансите в стопанските отрасли.

Народното стопанство е свързано най-тесно с държавния бюджет и с оборотите на Държавната банка. В държавния бюджет постъпват набиранията, изземвани от оборота на стопанските отрасли (данък върху оборота и заделенията от печалбата). Държавната банка събира на началата на кредита и свободните средства (касовите резерви) на предприятията и организациите.

От държавния бюджет предприятията получават средства за образуване и попълване собствените им оборотни средства и за капитално строителство. За сметка на Държавната банка предприятията получават заемни оборотни средства в форма на краткосрочни заеми.

Държавният бюджет се съставя и изпълнява от Народния комисарият на финансите, който е общо съюзно финансово министерство. Държавната банка на СССР е единствената банка за краткосрочен кредит на производството и размяната, тя е касовият и платежен център на цялото съветско стопанство, като осъществява и емисионните операции по пускане в обръщение или изземване от обръщение наличните пари. Тя има ранга на съюзно министерство.

Държавният бюджет провежда финансирането на капиталното строителство чрез специалните банки за финансиране на това строителство, които събират в себе си всичките парични средства, определени за тази цел, и надзират използването им

по назначение и изпълнението на строителните работи по плановата им стойност.

Специалните банки за финансиране на строителството са организирани според това, кой е стопански отрасъл обслужват (Промислена банка, Търговска банка, Селско стопанска банка, общински банки) и са подчинени на Съюзното финансово министерство.

Тия банки събират в дългосрочни влогове набиранията на колхозите и кооперациите, като им отпускат дългосрочни кредити, както за сметка на техните влогове, така и за сметка на отпуснатите от държавата средства.

Наред с привличането на стопанските финансови средства, държавният бюджет привлича и част от паричните доходи на населението. Това става на първо място в форма на данъци и на второ място в форма на държавни заеми.

Освен това, средствата на населението се използват от държавата чрез специалните държавни финансови институти — спестовни каси, които приемат и изплащат влоговете на населението и на второ място чрез държавните застраховки, които създават застрахователни резерви и с които се обезщетяват нещастните случаи: стихийни бедствия и т. н.

За сметка на държавния бюджет се финансират не само стопанските организации, но и държавните органи, натоварени с управлението — отбраната, социално-културните служби и т. н.

Всичките звена на финансовата система работят съобразно с единния държавен план.

Държавата използва финансовия лост за съществуване основните пропорции на разширеното социалистическо производство, за да достигне не-

обходимите темпове в стопанския, военен и културен ръст на нашата страна и разрешава задачата на контролата за най-действителното и економично използване на материалните и трудови източници на всяко предприятие и на всеки отрасъл.

ГЛАВА II

ДЪРЖАВНИЯТ БЮДЖЕТ НА СССР

Основното звено в финансовата система на Съветската държава съставлява държавният бюджет.

За сметка на държавния бюджет се покриват най-важните държавни разходи. Разходите за издръжката на Червената армия и Флота и на държавното управление, както и преобладаващата част от социално-културните разходи се извършват със средствата на бюджета. Бюджетните средства са и най-важният източник за финансиране разширеното социалистическо производство. Така, според последния предвоенен държавен бюджет за 1941 год., за сметка на бюджетните кредити трябваше да се покрие 77.7% от финансирането на капиталните работи. В същото време бюджетът покриваше 32.3% от предвидения приръст на собствените оборотни средства на стопанството. В резултат общата сума на разходите по бюджета за 1941 г. трябваше да бъде 216 милиарда рубли.

Такива колосални разходи, естествено, предполагат да се налице в държавата и съответните приходни източници. Бюджетът събира основната маса от паричните набирания на стопанските организации. По плана за същата 1941 г., общият обем на паричните набирания на стопанството (т. е. определеното за данъка върху оборота и определената част от печалбите на предприятията) трябваше да съставлява 169.3 милиарда рубли. От тази

обща сума в държавния бюджет трябваше да постъпят като данък върху оборота и частта от печалбите около 92%.

Следователно, държавният бюджет е събирал преди войната повече от 9/10 от всичките парични набирания на общественото стопанство и в същото време той беше решаващият източник за финансиране социалистическото възпроизводство и мероприятията по осъществяване културната революция, отбраната и управлението на страната.

Ролята на бюджета в социалистическото възпроизводство го прави един истински бюджет на народното стопанство.

Основен източник в приходите на държавния бюджет се явяват набиранията в предприятията с обществен характер. Наред с тях, в държавния бюджет постъпват и част от паричните доходи на населението в форма на лични данъци и чрез държавните заеми.

Така, през годините на втората петчлетка приходната част на бюджета е имала следния състав (в проценти):

	1933 г.	1934 г.	1935 г.	1936 г.	1937 г.	Всичко за 5 год.
Всичко доходи	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
В това число от общественото стопанство . . .	80.1	84.0	88.8	91.3	91.0	88.3
От тях						
Данъци в/у оборота	60.8	68.2	74.3	74.4	72.5	71.2
Отделения от печалбата	9.5	7.3	5.8	7.0	8.6	7.4
От налози и бери от населението .	6.3	5.8	4.6	4.1	3.8	4.6
От държ. заеми .	7.2	6.1	5.2	4.0	4.1	5.0

По този начин, през втората петилетка приходите от общественото стопанство са съставлявали почти 90% от всичките бюджетни приходи. Основната маса на приходите идваше от данъка върху оборота. Отделянията от печалбата започнаха да играят по-съществена роля от 1936 г., когато тежката ни индустрия започна здраво да работи рентабилно. От това време значението на отделянията от печалбата, като форма за мобилизиране на набиранията в държавните предприятия, непрестатно расте.

Мобилизацията на средствата на населението в разглежданите години е играла в приходите на бюджета значително по-малка роля.

В разходите на държавния бюджет на СССР решаващо значение са имали следните разходи (в проценти):

	1933 г.	1934 г.	1935 г.	1936 г.	1937 г.	есенно до 5 год.
Всичко разходи	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
В това число:						
За финансиране нар. стопанство	65.4	59.7	57.2	51.3	43.2	52.0
За социално-култ. мероприятия . .	15.4	16.0	18.8	24.5	25.7	21.0
За отбраната . .	3.8	9.6	12.0	18.2	17.5	11.6

Повече от половината от всичките бюджетни разходи през годините на втората петилетка са били отправени в народното стопанство. Обаче, относителната тежест на тия разходи е намалявала от година на година. В това явление се отразяваше ръстът на рентабилността на стопанството, който позволява да се задоволява голяма част от

финансовите му потребности, без да се прибъгва към бюджета. От друга страна, засиленото напрежение в международната обстановка наложи увеличение военните разходи. Най-после, общият ръст на финансовата мощ на социалистическата държава позволи да се отправят големи суми за социално-културните нужди на населението.

В условията на Великата отечествена война ролята на държавния бюджет нарастна още повече, тъй като върху бюджета легна основната тежест за финансирането на войната. Военните разходи се покриват напълно от бюджета; за сметка на бюджета се покриват в главната част и разходите по преустройството на народното стопанство на всенното положение и разходите по възстановяване разрушените области. Това доведе до ново увеличение на бюджета, който за 1944 г. достигна до 250 милиарда рубли.

Естествено е, през военните години разходите за войната да съставляват подавяващата част от бюджета. По бюджета за 1944 г., утвърден от десетата сесия на Върховния съвет на СССР, военните разходи съставляват 128.4 милиарда рубли. За народното стопанство са определени 44.7 милиарда рубли, от които за възстановяване на стопанството в освободените от немците области са определени 16 милиарда рубли.

Извънредно характерно за цялата финансова политика на социалистическата държава е обстоятелството, че въпреки войната, разходите за социално-културните нужди са достигнали в 1944 г. 51.4 милиарда рубли, надхвърляйки по този начин разходите по народното стопанство.

В приходната си част бюджетът за 1944 г. се опира, както и по-рано, най-главно на набиранията на предприятията с обществен характер. Само пла-

тежите по данъка върху оборота трябваше да бъдат 31.5 милиарда рубли, а отделянията от печалбите — 19.3 милиарда рубли.

Народният комисар на финансите др. Зверев в своя доклад за бюджета казва: „че нарастването на военните разходи на държавата и необходимостта да се увеличат кредитите за възстановяването и за развитието на народното стопанство увеличиха значително ачението на платежите от населението“. Постъпленията по държавния бюджет от данъците върху населението за 1944 г. са предвидени в размер на 34.6 милиарда рубли, а постъпленията от държавните заеми — 31.8 милиарда рубли.

Решителната роля на бюджета във всеобхватното финансиране на социалистическото строителство произтича от самия характер на Съветската държава и на съветската стопанска система. В доклада си на XVIII конгрес на ВКП(б) др. Сталин подчерта решителното значение на бюджета за стопанско-организаторската и културно-възпитателната функция на Съветската държава във втората фаза на нейното развитие.

Съветската държава се явява направляваща сила в економическия живот на страната и собственик на най-важните производствени средства. В държавните предприятия се създава преобладаващата част от обществения продукт и заедно с това държавата се явява стопанин на основната маса на паричните набирания.

И капиталистическата държава, особено сегашната, развива стопанска деятелност. Обаче, държавното стопанство в коя да е капиталистическа страна се явява извънредно скромно в сравнение с частното стопанство. Държавните субсидии на отделни стопански отрасли и капиталистически групи достигат круни размери, но те далеко отстъпват на

инвестициите, извършвани помимо държавата чрез банковия капитал. Затова при капитализъма държавата използва стопанството главно като второстепенна сила. Използването средствата на стопанството за нуждите на държавата бива достигано в голяма степен чрез методите на извънстопанското принуждение.

Друго е в съветския строй. „В епохата на започнатото социализиране на взетите от капиталистите средства на производството държавната власт престава да бъде паразитен апарат, стоящ над производствения процес: тя започва да се превръща в организация с непосредствени функции в ръководството на стопанството на страната и затова държавният бюджет става вече бюджет на цялото народно стопанство“. (Програма на ВКП(б), стр. 47).

Държавният бюджет като основно звено в финансовата система на социалистическата държава изпълнява в разширеното социалистическо възпроизводство най-важната роля за плановото разпределение на паричните, а заедно с това и на материалните средства на страната в пълно съгласие с държавния план. Това разпределение е в зависимост от контролата за най-резумното и економично използване на държавните средства и за пълното мобилизиране на вътрешните източници във всичките области на държавното, а в голяма степен и на кооперативното стопанство. Работата по разпределението на финансовите средства и свързаният с тази работа финансов контрол се осъществява от социалистическата държава както при съставянето на бюджета, така и при неговото изпълнение. Тази работа се проявява в различни форми, както при хозразчътните организации, та-

ка и при организациите, които се намират само в сметни отношения с държавата. При хозразчъта производствените разноски на предприятието трябва да се покриват от текущите негови постъпления. Поради това, тази част (частта, определена за производствените разноски) от финансовите средства на предприятието не се отразява в оборотите на бюджета. Предприятията, поставени на хозразчътна основа, по правило имат връзка с бюджета само чрез платежите си от своите парични набирания и чрез получаваните суми от бюджета за определеното по плана разширено възпроизводство. При това, в най-многого случаи стопанските организации, от една страна, засилват приходите на държавния бюджет, като плащат данък върху оборота и отделят суми от печалбата си, а от друга страна, се ползват и от бюджетни кредити. Крайният резултат на разплащанията с бюджета се определя от производствено-финансовия план на предприятието и от установените разширения на неговото производство. Връзката между стопанските организации и държавния бюджет не се състои само във внасяне в държавната каса на свободните набирания или в полъване за сметка на бюджета недостигащите им парични средства

Редица причини налагат по-тесни парични взаимоотношения между стопанството и държавния бюджет.

Първо, приходите на държавния бюджет трябва в най-голямата си част да бъдат осигурени независимо от изпълнението на плана за набиранията. Поради това, известна част от постъпленията на стопанските организации постъпват в бюджета още при пласирането на произведените продукти чрез данъка върху оборота. Този данък се събира по правило от набиранията на предприятията, но раз-

мерът на данъка върху оборота не зависи непосредствено нито от действителното изпълнение на плана на набиранията, нито от нуждата на самото предприятие от допълнително влагани в него капитали.

Второ, данъкът върху оборота, както вече си оменахме и както ще видим по-подробно в глава трета, се използва от държавата за плановото регулиране на рентабилността в отделните предприятия и стопански отрасли. Поради това, събирането чрез данъка върху оборота на част от набиранията не зависи от нуждата на предприятието от допълнителни капитали.

Трето, строежът на новите предприятия с общодържавен характер не зависи от състоянието на набиранията в дадения стопански отрасъл. Новите фабрики и предприятия изцяло се финансират от държавния бюджет, без да се взема предвид дали има в този стопански отрасъл свободни набирания. Тия набирания постъпват направо в бюджета.

Четвърто, изземването на част от печалбата в полза на бюджета, наред с финансирането от същия бюджет на същите предприятия има за цел да създаде по-тесни финансови връзки между дадения отрасъл и държавния бюджет и да осигури по-старателен финансов контрол, както върху вървежа на набиранията, така и за държавните вложения в оборотните средства и капиталното строителство на предприятията. Всичко това има по-важно значение, защото финансовите връзки с държавния бюджет се установяват не по отделни предприятия, а по цели отрасли, или по-точно по групи предприятия, обединени под едно главно управление на едно или друго стопанско министерство (напр., Главуправление на московските памучни фа-

бърики, Главното управление на копринената индустрия и др.).

Растежът на рентабилността довежда до това, щото по-голямата част от нуждите на стопанството от допълнителни средства да се покрива за сметка на собствените средства на стопанските организации. Великата отечествена война, когато държавният бюджет беше длъжен да финансира преди всичко военната машина на Съветската държава необходимо беше да се освободи бюджета от грижата да финансира стопанството, доколкото то може да черпи средства от своите вътрешни източници. През войната бяха разширени правата на министерствата да разпределят финансовите и материални средства между отраслите на стопанството; в финансовите планове голяма част от капиталовложенията бяха за сметка на собствените набирания на отделните отрасли.

И сега още финансовите връзки на държавния бюджет със стопанските отрасли се явяват главно като съчетание на постъпленията в бюджета от набиранията на предприятията с финансирането им от държавния бюджет.

При установяване финансовите отношения на стопанството с бюджета, при съставяне проектобюджета финансовите органи разглеждат подробно финансовите планове (балансите на приходите и разходите) на отделните стопански отрасли. При това разглеждане се внимава да може преди всичко всяко предприятие да изпълни държавните планове с най-малко парични загуби. При това разглеждане се издирват и допълнителните източници и възможностите за увеличение на производството на маление костумата стойност, намаляване стойността на капиталните работи, ускоряване оборотите и т. н. Всичко това се установява от държав-

ния бюджет чрез определяне размера на данъка върху оборота и заделянията от печалбата, като се определят предварително и размерите на кредитите за текущото производство и капиталното строителство. Съответните поправки се нанасят и в производствените и финансови планове на разните стопански отрасли.

По този начин при съставянето на бюджета държавата проверява плановете на отделните отрасли и издирва допълнителните резерви от материални и парични средства, за увеличение на производството, за засилване стокообръщението и за ръста на вътрешно-стопанските набирания.

Още по-тесни връзки има бюджетът с организациите, които не стоят на хозразчътна основа (социално-културните организации, органите на държавното управление, а от стопанските организации — машинно-тракторните станции). Тия организации нямат собствени набирания, а в повечето случаи нямат даже и парични постъпления и се издържат изцяло за сметка на държавния бюджет. Техните средства почти изцяло са за сметка на държавния бюджет, а разходите им са определени в строго установени размери по разните бюджетни параграфи. Техните разходи са определени в държавния бюджет и техните собствени бюджети са утвърждават така, че да се използват средствата им целесъобразно и економично. Държавният бюджет е също така тясно свързан с плановете на другите звена на финансовата система — плановете на спестовните каси и на застрахователните органи. Свободните средства на спестовните каси и резервните фондове на застрахователните предприятия постъпват в държавния бюджет чрез държавните заеми. Размерът на участието им в тия заеми се определя в финансовите им планове. Прео

втората петилетка спестовните каси и държавните застраховки предадоха на държавата повече от шест милиарда рубли свои свободни средства.

По този начин държавният бюджет включва финансовите резултати от работата на стопанските отрасли, спестовните каси и застрахователните институти. Освен това, в него влизат изцяло бюджетите на социално културните организации, държавното управление и военните разходи. В бюджета се включват също така данъчните платёжи на населението и народните спестявания, вложени в държавните заеми. Това отражение в бюджета на най-важните финансови отношения прави от него основен финансов план на социалистическата държава. При тия условия въпросът за приходите и разходите на държавния бюджет прескача рамките на един чисто бюджетен въпрос и става въпрос за равновесието на приходите и разходите на цялата социалистическа държава.

Социалистическата държава трябва да има златни (чужда валута и златна наличност) и материални резерви (запаси от хранителни припаси, топливо, метали и т. н.). Образуването на златни и материални резерви изисква бюджетно финансиране и съставлява разход за държавния бюджет. Освен това, самият бюджет може да има свой резерв в чисто парична форма.

Тъй като касовото упражнение на държавния бюджет се осъществява от държавната банка, то набирането на бюджетни резерви се изразява в увеличаване на остатъците от текущата сметка на бюджета в Държавната банка. Тези остатъци Държавната банка може да използва за свои операции, увеличавайки с тези суми кредитните влогове в стопанството. В този случай на бюджетните резерви се противопоставят реалните материални за-

паси на стопанските организации, които са кредитирани от банката, а действителното използване по-нататък на тези резерви за нуждите на бюджета изисква освобожденията на банковите кредити от тези запаси.

Обаче, възможно е средствата, набрани чрез бюджета в банката, да не бъдат използвани за нуждите на кредитирането. В такъв случай образуването на бюджетни резерви трябва да стане чрез изваждане парични средства от обръщение.

Държавният бюджет на СССР се състои от съюзния бюджет, бюджетите на отделните републики и местните бюджети. На свой ред в състава на местните бюджети влизат областните, окръжните, районните, градските и селските бюджети.

По такъв начин, всеки орган на съветската власт има самостоятелен бюджет. Наличността на такъв бюджет се явява необходимо условие за нормалното функциониране на съветите като органи на държавната власт.

Съветският съюз представлява от себе си свободно обединение на съюзните републики, явяващи се като самостоятелни държавни организации.

Само по себе си се разбира, че всяка съюзна република, обладаваща значителни собствени стопанства, осъществявайки крупни социално-културни мероприятия, имаща сега собствени войскове формации и право на външни сношения, не би могла да осъществи тези функции при отсъствие на самостоятелна финансова база.

Предоставянето на съюзните републики бюджетни парава е неразривно свързано с целия характер на многонационалната Съветска държава.

Като органи на съветската власт по места се явяват съветите на депутатите на трудещите се. Провежданите от съветите на депутатите на тру-

дешите се държавни функции по управлението, ръководството на местните стопанства, провеждането на социално-културни мероприятия е немислимо също така без да им е предоставена финансова самостоятелност.

По такъв начин структурата на бюджетната система на СССР отразява устройството на Съветската държава.

При създаването на системата на местните бюджети, бюджетната децентрализация има голямо значение от гледна точка на правилното построение механизма на финансовото ръководство. На местните съвети и се възлага грижата и отговорността за мобилизиране на финансовите ресурси, необходими за удовлетворяване нуждите на отделните съвети. Разходите на местните бюджети се поставят в зависимост от хода на приходните постъпления. При това, в събиране на бюджетните доходи се оказват заинтересувани не само централните съветски органи, но и цялата система на местните държавни органи, начело със селските и градски съвети.

В същото време възлагането на местните съветски органи, финансирането на цял ред предприятия и мероприятия облекчава задачата за правилното разпределение на бюджетните пера и за контролата върху тяхното използване.

Разбира се от само се си, че финансирането от центъра на огромно число обществени предприятия, предприятия обслужващи народния бит, дребни промишлени предприятия, а още повече широката мрежа от учреждения за масово просвещение и здравеопазване, би било извънредно затруднено технически и такъв един ред по никой начин не би обезпечил контролата над правилното използване на бюджетните средства.

Следователно, предоставянето на бюджетни права на местните съвети напълно съответствува на задачата за най-рационално и правилно построение на държавния бюджет и неговото изпълнение.

Наличността, обаче, на множество бюджети не нарушава единството на съветската бюджетна система. Това единство произтича преди всичко от единната социална природа, единните задачи, стоящи пред всички звена на съветската власт. При съветския строй няма и не може да има такива противоречия между централната власт и нейните местни представители и органите на местното самоуправление, каквито по правила са свойствени на капиталистическите държави. Така се унищожава също възможността за противоречия между интересите на държавата и местните бюджети.

В същото време единството на бюджетната система е затвърдено от цяла редица организационни мероприятия.

Тук се касае на първо място за процедурата по съставянето, разглеждането и утвърждаването на бюджета.

Съгласно Конституцията на СССР, към компетенцията на Съюза на ССР в лицето на неговите висши органи на властта и органите на държавното управление е отнесено утвърдението на единния държавен бюджет на СССР, както и на данъците и приходите по бюджетите на съюза, на отделните републики и на местните власти.

С това установяването източниците на приходите на отделните бюджети е отнесено към компетенцията на съюзното правителство.

Развитието на социалистическото стопанство по единен план предполага едно съсредоточаване в ръцете на общосъюзното правителство на всички основни приходни постъпления в бюджетната

система. По този начин основната маса от данъчните платёжи на държавните и кооперативни предприятия и организации, а така също и на населението е отнесена към общодържавните доходи. Към тях са отнесени също така и постъпленията от държавните заеми, реализирането на които става само от съюзното правителство.

При тези условия в непосредствено разпореждане на местните съвети остават доходите от стопанства, непосредствено ръководени от тях, постъпващи в форма на отчисления от доходите на предприятията под местно подчинение, а така също и местните данъци и бери. Кръгът на обектите, над които местните съвети имат право да налагат специални данъци, е установен от центъра и е сравнително малък. Най-важните от тях са — тези на градските постройки и градските земи (данък сгради).

Въпросът за частта от личните доходи на населението, изземана по пътя на данъците, трябва да се разреши централно, в съгласие с общите положения и пропорции на народностопанския план. Тсва прави необходимо ограничаване правата на местните съвети.

При такова разделение на приходите между отделните видове бюджети, местните съвети не са в състояние да покрият всички свои разходи само за сметка на специално прикрепените към тях приходни източници.

Съществуващият ред за разпределение бюджетните приходи между отделните съвети не предполага бюджетът на всеки отделен съвет да е балансиран за сметка на непосредствено прикрепените към него доходи. При такова прикрепване разходите на местните съвети неизбежно би трябвало да се ориентират към приходите, които са получени

на територията на тия съвети, което би препятствувало плановото разпределение на финансовите източници върху територията на цялата страна. Затова разходите на републиканските и местните бюджети се покриват не само от прикрепените към съюзните републики и местните съвети източници на приходи (приходи от републиканските и местни стопанства, местни данъци и бери), но и за сметка на отчисления от общодържавните приходи, намиращи се в разпореждане на съюзното правителство. Тези отчисления се извършват почти от всички държавни данъци и бери, които се събират, както от предприятия и организациите на обществените стопанства, така и от населението, а така също и от държавните заеми. Размерът на тези отчисления се разпределя по съюзните републики, в зависимост от техните нужди за общодържавна поддръжка. Всяка съзна република има право да разпредели тези отчисления по-нататък за отделните местни бюджети. Такова разпределение на отчисленията от държавните приходи позволява да се съставят бюджетите на съюзните републики и на местните съвети с оглед на общите предпоставки и задачите на народностопанския план и помага да се реши в тия бюджети задачата на икономическия и културен подем на отделните републики, области и райони на Съветския съюз.

В същото време, доколкото тия отчисления се извършват от суми, които постъпват на територията на дадена съзна република, област, край и т. н., съответните органи на съветската власт са заинтересовани в по-пълното събиране на общодържавните приходи на техните територии.

Изложеният ред за установяване приходите в разните звена на бюджетната система показва, че въпросите за съотношението между бюджетните

приходи и разходи и въпросите за бюджетния баланс се решават не поотделно за всеки отделен бюджет, а изцяло за държавния бюджет на СССР. Всеки отделен бюджет, ако проектираните му разходи бъдат признати за безусловно необходими, при недостиг на прикрупените към него приходи, получава съответни подсилвания от общодържавните приходи.

Както вече казахме, социалното единство на централните и местни органи на съветската власт изключва възможността за какъвто и да е антагонизъм между тях. Разпределянето на функциите между едните и другите произтича от общата задача да се заздравя социалистическата държава и братския съюз на народите, влизащи в състава на многонационалния Съветски съюз.

Това разделение на функциите определя и обема на бюджетните разходи на отделните органи на съветската власт. Естествено е, всеки съвет да е длъжен да финансира от своя бюджет тези предприятия и организации, които му са непосредствено подчинени, тези мероприятия, за провеждането на които той е непосредствено отговорен. Следователно, от съюзните бюджети трябва да бъдат финансирани предприятията и организациите, подчинени на съюза, подведомствени на съюзното правителство, от районните бюджети — предприятията и организациите, подчинени на района, намиращи се в ресора на районния съвет на депутатите на групите се и т. н.

Най-важните промишлени, транспортни и селско-стопански предприятия понастоящем се намират в ресора на съюзното правителство, перади което съюзният бюджет се грижи за тяхното финансиране. Масовите учреждения от социално-културен характер (училища и болници) се ръко-

водят от местните съвети. Финансирането на тези учреждения съставлява грижа на местните бюджети.

Изменението функциите на отделните зрѣна от съветската власт, естествено, влече след себе си и изменение на устройството и размера на бюджетните разходи. Така, до десетата сесия на Върховния съвет на СССР всички разходи по финансирането на Червената армия, а така също и разходите по подържане на апарата на Народния комисариат на външните работи, тежаха на съюзния бюджет. Образуването на републиканските народни комисариати на отбраната и външните работи влече след себе си появата на съответни нови разходни параграфи в бюджета на съюзните републики.

По бюджета за 1941 година ние имаме следното разпределение на разходите между отделните видове бюджети:

	1941 г.	
	(в мил. рубли)	(в %)
Съюзен бюджет	169.692	78.9
Републикански бюджети	13.297	6.1
Местни бюджети	33.063	15.0

По съюзния бюджет минава основната маса от пера за народното стопанство (83.8% от всички бюджетни пера), всички пера по подържане на Червената армия и флота и значителна част от перата на подържане държавния апарат на управлението. По-голямата част от перата за социално-културните разходи се съсредоточават в бюджетите на съюзните републики (включително и местните бюджети). По тези бюджети минават 64.7% от всички суми, разходвани от Съветската държава

за просвещение, здравеопазване и други социално културни мероприятия.

По такъв начин описаното разпределение на приходите и разходите между отделните видове бюджети обезпечават на тях една тясна връзка. Това на свой ред изисква съставянето, разглеждането и анализа на отделните бюджети да става не изолирано, а във взаимна връзка с общия план на цялата бюджетна система.

Работата по съставянето на проекто-бюджета на СССР се извършва от НКФ на СССР, НКФ на съюзните републики и техните местни органи, където постъпват проектите за финансовите планове на стопанските отрасли и бюджетите на организациите и учрежденията. Всички тия финансови планове и бюджети се разглеждат от финансовите органи с оглед да се открият допълнителни резерви за увеличаване растежа на набиранията и за поголяма економия в разходите. След това финансовите планове със своите салда и отделните сметки изцяло се включват в бюджетно-проекта. Едновременно с тези проекти намират своето отражение сумите на приходите, които не произтичат непосредствено от финансовите планове (например, постъпленията от данъци от населението). Съставен от по-нишите финансови органи, бюджетно-проектът постъпва на разглеждане от по-висшите финансови органи. Последните съставят успоредно със своите собствени бюджети и сбора на по-долните местни бюджети. Например, областният финансов отдел съставя, редом с областните бюджети, и общата сума на районните, градските и селищните бюджети в областта.

В резултат на това движение на бюджетно-проектите отдолу нагоре, движение, което минава през цялата верига на финансовите органи, в На-

родния комисариат на финансите на СССР постъпват бюджетно-проектите на съюзните републики, включващи в себе си, както собствените бюджетно-проекти на отделните републики, така и сбора на местните бюджетно-проекти. НКФ на СССР, въз основа на представените му проекти на НКФ на съюзните републики (след тяхната проверка) и съставения от тях самостоятелен съюзен бюджетно-проект, съставя общия проект на държавния бюджет на СССР. Този проект се внася от НКФ на СССР на разглеждане в Министерския съвет на СССР, който, след разглеждане и нанасяне необходимите поправки в проекта на НКФ, го внася вече от свое име за утвърждение в Върховния съвет на СССР.

Тази процедура по съставяне на държавния бюджет на СССР обезпечава на първо място пълното отражение чрез нея на местните интереси и на второ място изграждането на бюджета в съгласие с общите задачи на финансовата политика на СССР.

Утвърждаването на бюджета от Върховния съвет на СССР не лишава органите на републиканската власт и на местните съвети от правото на самостоятелно разглеждане и утвърждаване на своите бюджети. Върховният съвет на СССР утвърждава само най-важните пера на републиканските бюджети, приемането на които обезпечава единството на съветската бюджетна система и изпълнението задачите по стопанския план.

Сесията на Върховния съвет на СССР утвърждава държавния бюджет на СССР, като с това определя общите рамки на отделните бюджети. Там се определят и отчисленията от приходите на съюзния бюджет, постъпващи в разпореждане на отделните бюджети. Осмата сесия на Върховния

съвет на СССР, разглеждайки държавния бюджет на 1941 година, е утвърдила: 1) общия обем на държавния бюджет на СССР по приходи и разходи; 2) общия обем на съюзните бюджети и приходи и разходи; 3) общите обеми на бюджетите на съюзните републики по приходи и разходи с отделяне на суми по всеки от тях според собствения републикански бюджет и сбора на местните бюджети; 4) сумата на отчисленията от републиканските бюджети в бюджетите на автономните социалистически съветски републики и местните съвети и 5) размерите на отчисленията от общосъюзните държавни данъци и други доходи в републиканските и местните бюджети.

От само себе си се разбира, че утвърждаването на общите суми по бюджетите, както и размерите на отчисленията от общодържавните доходи бива предшествувано от старателното разглеждане на доходите и разходите в съюзния бюджет на републиканските бюджети. Това разглеждане става в Министерския съвет на СССР, в бюджетните комисии на Върховния съвет и най-после на общите заседания на двете палати на Върховния съвет. Това обсъждане осигурява правилното съчетание в бюджета на общодържавните интереси с местните интереси на отделните райони на Съветския съюз. Наред с единството в съветската бюджетна система, втор най-важен принцип в нейния строеж е прокараният истински широк демократизъм. Буржуазията в епохата, когато минаваше още за прогресивна класа, написа на своето знаме лозунга за демократизацията на бюджета, като изискваше парламентарно утвърждаване на бюджета и настояваше за неговото единство, пълнота и гласност. Да си спомним борбата на английската буржуазия с кралете Яков I и Карл I

за правото на английския парламент да разглежда и разрешава събирането на държавните доходи. Да си спомним, че един от доводите на Съединените североамерикански щати за войната за независимост бе установяването от страна на Англия, без съгласието на американската буржуазия, на данъци за редица стоки.

Даже и в най-демократичните буржуазни държави правата на парламента по отношение на бюджета са ограничени. Така, напр., английският парламент разглежда и утвърждава ежегодно само част от бюджетните разходи, останалата част от бюджета, така наречения консолидиран фонд не се разглежда от парламента ежегодно. Голяма част от парламентите на другите страни нямат право на бюджетна инициатива, т. е. те разглеждат само приходите и разходите по бюджета в този вид, в който са представени в парламента от правителствата.

Няма защо да прибавяме, че и този ограничен демократизъм в областта на бюджетните отношения беше напълно ликвидиран в фашистките държави.

Само съветският строй осигурява действителната демократизация в бюджетното устройство.

Преди всичко, Сталинската конституция осигурява самостоятелен бюджет за всеки съвет на депутатите на трудещите се, чак до селските съвети и съветите на по-малките селища. Всеки съвет си има самостоятелни бюджетни права. По този начин всеки съвет разполага с необходимите за изпълнение на възложените му задачи парични средства.

Утвърждаването на бюджетите става в този ред: държавният бюджет на СССР и съюзният бюджет се утвърждават от сесиите на Върховния

съвет на СССР, републиканските бюджети — и сесии на върховните съвети на съюзните републики, местните бюджети — от съответните пленуми на местните съвети. По този начин утвърждаването на бюджетите е право само на органите на законодателната власт. Съгласно конституцията, Министерският съвет не утвърждава бюджета; той е длъжен да вземе мерки за реализирането на държавния бюджет, утвърден вече от сесията на Върховния съвет. За предварителното разглеждане на бюджета при всичките съвети са създадени бюджетни комисии. По този ред при разглеждане на бюджетите се ангажирва вниманието на стотици хиляди депутати — народни избраници. Това народно обсъждане на бюджета е една от сериозните гаранции, че в бюджета ще бъдат отразени интересите на съветските народи. Правата на депутатите за обсъждане на бюджетните въпроси са неограничени. Пренията по бюджета при сесии на Върховния съвет дават много примери за проявена бюджетна инициатива.

Запазен е напълно в съветския бюджет и важният принцип за демократичното построение на бюджета — единството и пълнотата му. Съветският бюджет включва всичките доходи и разходи на организациите и учрежденията, издържани от него. Към проекто-бюджета се прилагат общите финансови планове на разните отрасли на народното стопанство. По този начин депутатите, разглеждайки бюджетно-проекта, имат пред себе си пълната картина на държавните приходи и разходи.

Третият принцип на бюджетното устройство на СССР е проведената в него ленинско-сталинска национална политика. Това се изразява преди всичко в самостоятелните бюджетни права на всич-

кити съюзни републики, на автономните републики и области и на националните райони. Всяка националност, която има свои органи, има и свой собствен бюджет. През всичкото време на съветска власт бюджетите на изостаналите в миналото народности са расли много по-бързо, отколкото е расъл държавния бюджет на целия Съветски съюз. Голямият ръст на финансовата база на националните републики и области се дължи изключително на активната поддръжка на съветската държава.

В отделните национални бюджети се установяваха особено големи части от общодържавните данъци и налози за задоволяване на местните нужди. Така, по бюджета за 1941 година за бюджета на РСФСР се отделяха 50% от приходния данък, събиран от населението, а в бюджетите на Азербейджанската, Грузинската, Арменската, Туркменската, Таджиската, Казахската, Киргизската, Карело-Финската, Молдавската, Литовската, Латвийската и Естонската съюзни републики — всичките 100%; същото положение имаме и по градските такси за нуждите на жилищното и културно-битовото строителство и при постъпленията от приходния данък от колхозите и селско-стопанския данък на колхозниците и едноличниците.

Видяхме, че процесът по съставянето, разглеждането и утвърждаването на бюджетите е тясно свързан с критичната проверка на всичките финансови планове и сметки, отразени в бюджета. Изпълнението на бюджета става при още по-голяма контрола.

Бюджетните средства се дават не за да покрият нуждите на предприятието и организациите, а за строго определени разходи, предвидени предварително в бюджета. Така напр., бюджетните

кредити за промишлеността се отпускат само за определени цели: за капиталовложения, за увеличение собствените оборотни средства, за покритие предвидените в плана загуби и операционни разходи. Това целево направление на бюджетните средства създава необходимата връзка на бюджетното финансиране с задачите на материалните планове.

Бюджетните кредити се отпускат след като се провери, дали са правилно разходвани по-рано отпуснатите суми и като се докаже действителната нужда от исканите кредити. При тия условия сумите, предвидени за отпускане, се явяват пределни. Ако финансовият орган се убеди, че исканата сума не отговаря на нуждите, за които се иска, той може да отпусне по-малка сума, въпреки, че има свободни суми по съответния бюджетен параграф.

Работата по изпълнението на бюджета се започва със съставянето и утвърждаването на четиримесечните плаове по изпълнението на съюзния бюджет. Тия планове се утвърждават от Министерския съвет на СССР. Такива планове утвърждават и другите съветски власти за отделните свои бюджети. Органите, които прилагат бюджета, са Министерствата на финансите на съюза, на съюзните и автономни републики и финансовите отдели на областните, краевите, околийските, градските и селските съвети. Те са длъжни да осигурят своевременното постъпление на бюджетните приходи и редовното отпускане на бюджетните кредити. Разбира се, финансовите органи не се ограничават само в формалното отпускане на кредити. Те следят за правилното използване на тия кредити и в съгласие с изискванията на бюджетната дисциплина.

Там, дето броят на организациите, предприятия и учрежденията, които ползват бюджетни средства, е доста голям, финансовите органи не могат да установят здрава връзка с финансираните предприятия и да контролират как се използват средствата от всяка една организация. Поради това, финансовият апарат привлича на помощ служби от другите министерства и ведомства. Финансовото министерство предава на другите министерства да разпределят между подведомствените организации предвидените за тях средства. Министерствата и ведомствата отговарят за правилното използване на бюджетните средства. По този начин, изпълнението на разходната част на бюджета се прехвърля на другите министерства и ведомства.

Другояче стои въпросът с бюджетните кредити, предназначени за капиталното строителство. Тия средства се отпускат чрез специални банки и под техен контрол. С това изпълнението на тази част от бюджета се възлага на специални учреждения. За машиннотракторните станции се отпускат средства от Държавната банка и под нейн контрол.

От това се вижда, че в реализирането на разходния бюджет участвуват, наред с органите на Финансовото министерство, и всички други министерства и централни ведомства, както и цяла мрежа от кредитни учреждения.

Организацията и контролата за своевременното постъпление на бюджетните приходи лежат изцяло на плещите на Финансовото министерство. В тази работа министерството широко привлича своите местни органи, като им възлага непосредствена работа по изчисляването и събирането на данъците.

Децентрализацията при събирането на данъците позволява да се възлага част от работата по изчисляването на данъците на самите данъкоплатци. Държавните и кооперативни предприятия и организации сами изчисляват данъците, които трябва да внесат за себе си и за своите работници и служачи, а финансовите органи само контролират тия изчисления. За селското население финансовите органи извършват тази работа сами, чрез широко развитата мрежа на селски данъчни агенти.

Бюджетните касови постъпления стават чрез Държавната банка. Всичките бюджетни приходи най-после попадат в Държавната банка по бюджетните сметки. По тия сметки се извършват и всичките бюджетни разходи. За всеки бюджет се открива самостоятелна сметка в Държавната банка. Този ред позволява на Финансовото министерство да развива своята работа, без да създава свои собствени касови органи, с което осигурява економия в издръжката на финансовия апарат. От друга страна, Държавната банка, като касиер на бюджета, има възможност да използва за кредитни операции свободните бюджетни средства. Тия бюджетни средства са един голям източник за средства за Държавната банка. Банката използва както текущите касови остатъци, така и паричните резерви на бюджетите, които се явяват поради надвишаващите разходите приходни постъпления. Следователно, ако в държавния бюджет намират отражение резултатите на всичките останали финансови планове, то крайният резултат от изпълнението на бюджетите намира отражение в кредитния план на Държавната банка. Чрез кредитния план държавният бюджет указва влияние върху паричното обръщение.

ГЛАВА III

ДАНЪЧНАТА СИСТЕМА НА СССР

Данъците се явяват най-важният бюджетен начин за събиране на парични средства. В бюджета за 1941 година данъчните постъпления от социалистическите предприятия и от населението достигнаха до 70% от всичките постъпления в бюджета на СССР, което преди всичко създава голямата устойчивост в доходната част на бюджета.

Данъците постъпват в бюджета въз основа на специалните закони, те са задължителни за всички и са с точно определени размери. Данъците се отличават от договорните платежи по това, че те не се дават срещу продадена стока или извършена услуга, а представляват безвъзмездно извличане на парични средства в полза на държавата. Установеният ред за тяхното внасяне осигурява напълно тяхното цялостно събиране. Така, например, при забавяне от страна на стопанските организации да платят данъците си, финансовите органи събират държавните вземания направо от текущата банкова сметка на тия организации. В такива случаи сумите, които имат тия организации в Държавната банка, минават по искане на държавните данъчни органи по данъчния дълг на тия организации. Ако наличните суми се окажат недостатъчни, налага се заповед за спиране на текущите постъпления по сметката на неизправния данъкоплатец.

Данъците в СССР могат да бъдат събрани две групи: данъци плащани от паричните постъпления на предприятията и организациите с обществен характер (държавните и кооперативните колхозните стопански предприятия) и данъци плащани от личните доходи на населението.

По-нататъшното групиране на данъците може да стане по предметите за облагане (данъчните обекти), т. е. по тия основни белези, които служат за основание на данъчно облагане. Съобразно с това, сега действащата в СССР данъчна система ще има следния образ:

I. Данъци от паричните постъпления в предприятията и организациите на социализираното стопанство

A. Данъци, изчислявани съобразно оборота:

- а) данък върху оборота,
- б) данък върху нестоковите операции,
- в) данък върху кината и зрелищните предприятия.

Б. Данъци, изчислявани върху брутния и чистия доходи (печалби):

- а) подоходен данък върху кооперативните предприятия и организации,
- б) подоходен данък върху колхозите.

II. Данъци върху личните доходи на гражданите

A. Данъци, изчислявани върху заплатите:

- а) подоходен данък от работниците и служащите,
- б) военен данък от работниците и служащите.

Б. Данъци, изчислявани върху другите трудови доходи на населението:

а) подоходен данък върху градското население, без работниците и служащите,

б) селско-стопански данък,

в) военен данък от населението (вън от работниците и служащите).

В. Данъци върху имуществата:

а) данък върху сградите,

б) данък върху конете в едноличните стопанства.

Г. Други данъци:

а) данък върху бездетните граждани,

б) поземлена рента (данък върху градските дворни места).

Както се вижда, действащата данъчна система е доста разнообразна. Причина за това е двустранната форма на социалистическата собственост (държавна и кооперативно-колхозна) и съществуващата наред с нея частна собственост, както и наличието на разнообразни форми в доходите на трудещите се.

По величина и бюджетно значение основни се явяват данъците, плащани от предприятията с обществен характер. Най-важният от тая група е данъкът върху оборота (в проекто-бюджета за 1941 година — 124.7 милиарда рубли или около 60 на сто от целия приходен бюджет).

Данъкът върху оборота е установен при прокарване данъчната реформа от 1930 година. Той замени значително число събирани по-рано данъци, в това число и промишления данък и цяла редица от акцизи върху предметите от широко потребление (върху захарта, ракията, петрола, тютюна, памучните тъкани, галошите, кибрита и др.). Реформата от 1930 година внесе коренни изменения в данъчната система вследствие преминаването от старата економика с разнообразен строеж

към економиката на социалистическото общество. В условията на разностранното стопанство значителна част от дохода в СССР се създаваше и реализираше в дребното селско стопанство. Заедно с това, в 1921—1923 г., когато се проведе действащата до данъчната реформа от 1930 г. система на облагане, беше още недостатъчно развита системата на държавното регулиране на цените и на плановото регистриране и разпределение на паричните добиви на държавните и кооперативните предприятия. Освен това, тия добиви бяха още недостатъчно големи. Поради това, беше рано още да се подрежда бюджета въз основа на иземване добивите на държавното стопанство; бюджетните приходи в значителна степен трябваше да се основават на налозите върху продуктите, консумирани от населението.

Облагането на редица стоки от широко потребление с акцизи би означавало използване от страна на Съветската държава системата на прехваляне данъчните тежести върху потребителя.

Чрез акцизите държавата регулираше цените на дребно на редица стоки, като осигуряваше за себе си известна връхнина върху цената.

Акцизите или косвените данъци се внасяха от държавните и кооперативни предприятия и се включваха в цените на дребно на обложените стоки.

Даже преди данъчната реформа от 1930 г. системата на акцизите загуби характера си на косвено облагане, поради развитието на плановите начала в нашето стопанство.

Едновременно държавата използваше преки данъци за ограничаване и изместване на частнокапиталистическите градски и селски елементи.

Данъчната политика трябва да има за задача да регулира процесите на парични набирания по пътищата на прякото облагане на имуществата, доходите и т. н. В това отношение данъчната политика се явява едно от главните оръдия на революционната политика на пролетариата в преходната епоха — се говори в решенията на XI конгрес на РКП(б) по финансовата политика. На основание на тия указания се построи финансовата система в периода на прехода към новата економическа политика.

Победата на социализма и ликвидацията на разнородната економика направи не само ненужно, но по същество и невъзможно прехвърлянето върху консуматорите косвените налози. Почти целият народен доход се създава чрез социалистическото стопанство. Размерът на личните доходи на трудеците се в тяхната преобладаваща част се определят чрез плановото разпределение на народния доход. Цените на продукцията на държавните и кооперативни предприятия се определят от държавата. Тяхното равнище играе решителна роля в разпределението на народния доход между сферата на потреблението и сферата на паричните набирания.

При определяне цените на продукцията на държавните предприятия съответните държавни органи вземат под внимание производствените разходи, от които се определя космическата стойност на продукта, като се вземат предвид възможностите за задоволяване търсенето на произвеждания продукт, необходимостта да се насърчи ли или да се ограничи консумацията на дадения продукт, определения по плана размер на необходимите парични набирания и редица други условия.

Множеството фактори, които трябва да се имат предвид при установяване на цените, водят към това, че се получават големи колебания в разните стопански отрасли между продажната цена на продукта и неговата костуема стойност.

Данъкът върху оборота, както това се укажи в глава I, се явява метод за регулиране паричните набирания в разните предприятия. С помощта на този данък държавата мобилизира в отделните стопански отрасли и отделните стопански предприятия известна част от паричните набирания и ги направлява към задоволяване на общодържавни нужди. По такъв начин не е размерът на данъка, който определя цените, а напротив, от предвидената по плана разлика между продажната цена и костуемата стойност на продукта зависи и размерът на данъка върху оборота. От друга страна, устройството на данъка върху оборота позволява на тия, които установяват цените, да не отслабват хозразчъта под влияние на високото равнище на паричните набирания.

При тия условия стават възможни паралелните движения на цените и данъка, както и тяхното независимо движение. При ревизията на продажните цени на продукцията на тежката и горската промишленост в 1936 г., с оглед да се повиши рентабилността на тия промишлени отрасли, едновременно бяха намалени облозите по данъка върху оборота за редица производства и бяха повишени продажните цени.

В резултат на тия изменения в размерите на облога и цените стана едно преразпределение на паричните набирания между отделните отрасли на тия промишлености. При тази реформа, цените на продуктите, изнасяни на широкия пазар, не бяха засегнати.

В 1938—1939 г. бяха намалени облозите на данъка върху оборота в текстилната промишленост при запазване същите продажни цени, чрез което се постигна повишение рентабилността на този стопански отрасъл.

В други случаи изменението на цените биваше съпровождано от съответното изменение в данъчните облози. Така беше, например, при ревизията на цените на ракиите в 1942 и 1943 г. Едновременното изменение на цените и данъчните облози обикновено има място в случаите, когато ревизията на цените се налага поради нуждата да се повишат паричните набирания в известни отрасли, с цел да се увеличат постъпленията в бюджета с изземване на част от паричните набирания.

Костуемата стойност и продажната цена определят общото равнище на паричните набирания за разните стопански отрасли. Данъкът върху оборота разделя паричните набирания на две части: част, която подлежи непосредствено за внасяне в държавния бюджет и част, която образува печалбата на предприятието.

По такъв начин, данъкът върху оборота играе голяма роля в регулиране рентабилността на отделните стопански отрасли и осъществява съветската ценова политика. На тия задачи е подчинено в значителна степен и устройството на данъка върху оборота.

Както е видно от името на този данък, с него се облага оборота на предприятията. За такъв оборот се смятат паричните постъпления в предприятията, постъпили в банковата текуща сметка на предприятията от продажбата на тяхната продукция. Предприятията са длъжни да внесат данъка върху оборота чак след като се реализира продажбата на продукцията. Плащането на данъ-

ка става не за сметка на оборотните средства на предприятието, а за сметка на неговите парични набирания. По-голямата част от предприятиите внасят данъка не всекидневно и затова в техния оборот се запазват съответните суми за данъка, срокът за плащането на който не е още настъпил.

Ако се установят данъчни облози за всеки продукт отделно, ще се получи извънредно голяма таблица за данъчните облози. Поради това, данъчните облози се разпределят не за всеки продукт отделно, а се групират по видове продукти.

За някои продукти цените са различни за разните географски райони, което води към колебания в рентабилността на разните продукти в зависимост от местата, дето се продават. Това прави необходимо размерът на облога да бъде различен за разните географски райони. Това различие има място при облагане зърнените храни, месните продукти, захарта и някои други продукти.

Важно значение при данъка върху оборота има въпросът за **еднократното облагане**. Обикновено стоката в движението си от производителя до потребителя минава през няколко посреднически етапа, като съставлява елемент на оборот за всеки един от тях. А между това, основната маса на паричните набирания се съсредоточава само в един от тия етапи, обикновено у производителя. Цената на стоката в останалите етапи нараства само със сумите на производствените равноси и със сумите, определени за печалба. При тия условия основание да се плаща данъка върху оборота и необходимостта да се използва данъка за регулиране рентабилността възникват само в предприятията, дето е била произведена стоката. В този етап, очевидно, трябва да се плаща за тази стока и данъка върху оборота. Основание да се взема

такъв данък и от другите етапи не може да има. Друго яче стои въпросът, когато стоката при своето движение се повъргне на последваща преработка. Тогава тя придобива нова цена и наново изниква въпросът за рентабилността и за нейното регулиране. Такава стока трябва да бъде наново обложена.

В съгласие с това, стоката подлежи на облагане само един път и то там, дето е произведена или приготвена. Вторично облагане имаме само, когато стоката е била преработена.

За по-удобно събиране и за по-добър контрол от финансовите органи, в промишлените отрасли, които имат отделна организация за продажба на своите произведения, данъкът се плаща от тази им организация. В такъв случай тия предприятия не плащат данък върху оборота за своята продукция, продадена чрез организацията им за продажба. Съобразно с това са определени цените на продукцията, която предприятията предават на своите организации за продажба. В състава на цената на продукцията на производствените предприятия, паричните набирания, съответни на данъка върху оборота, не се включват. Те се включват в цената, по която организацията за продажба продава стоката.

Сроковете за плащане данъка се приближават към момента, когато предприятието получава паричните постъпления и, следователно, към сроковете, когато се записват на сметката му паричните набирания, определени за внасяне в държавния бюджет. В противен случай тия парични набирания биха могли да бъдат използвани от предприятията не по своето назначение. Разбира се, установяването на много чести вноски е технически доста сложно. По силата на това, само най-

едрите платци на този данък са длъжни да го внасят всекидневно. Средните платци плащат данъка на всеки десет дни. Организацията пък, които внасят малки суми, внасят данъка по оборота за всеки месец.

Облагането на предприятията по оборота на тяхната продукция свързва държавния бюджет с показателите по плана за количеството на продукцията и нейната продажба. Финансовите органи, като контролират плащането на данъка върху оборота, се длъжни да контролират и изпълнението на производствения план на облагаемата продукция и нейното пласиране.

Във връзка с това, значение има и следното обстоятелство. Данъкът върху оборота се събира не по оборота, предвиден в плана, а по оборота, реализиран фактически. Събирането данъка по плановия оборот, което беше въведено в първия период при прокарването данъчната реформа, би довело финансовите органи да бъдат незаинтересувани към размера на фактическия оборот. Това би намалило контролното значение на това данъчно облагане. Заедно с това, този начин на събиране данъка би довело до неустойчивост в финансовото положение на предприятието. С тия извършения се ликвидира в 1931 година.

Данъкът върху оборота облага само оборотите, свързани с продажбата на стоките. Това, което предприятията получават срещу извършените от тях услуги (ремонт, превоз, разните битови услуги), се облага със специалния данък върху нестоковите операции. Този данък е построен на принципи, сходни с тия на данъка върху оборота.

При изчисляване на данъка върху оборота не се има предвид фактическия размер на паричните набирания на предприятията. Големината на

данъка зависи изключително от размера на оборота и съответната таблица на облога.

Това осигурява независимостта на бюджетния приход от този данък от изпълнението от страна на предприятията на препоръките по намаление ко-
стумата стойност.

При провеждане данъчната реформа се узакони да постъпват в държавния бюджет и части от печалбите на предприятията. Ако беше установено предприятията да правят вноски в бюджета, без да се взема в съображение има ли налице печалба или не, би се дошло до влошаване финансовото състояние на платците, които не биха могли да изпълнят плана си за печалбата.

Внасянето в държавния бюджет части от печалбата позволява на финансовите органи да контролират изпълнението на плановете на предприятията не само по количествените, но и по качествените показатели, както и да съобразят платежите на предприятието с тяхната фактическа възможност.

Вноските от печалбите в бюджета нямат твърдо определен размер. Те се установяват в зависимост от финансовото състояние на предприятието и от наличността на свободна по плана печалба, т. е. по печалба, която остава налице след покриване на разрешените по плана разходи от нея. Поради това, за всяко отделно предприятие процентът от печалбата, която трябва да се внесе в бюджета, се определя твърдо още при разглеждане и утвърждаване финансовия план на предприятието.

Държавата взема част от печалбата на предприятията в качеството си на собственик. Това става само при държавните предприятия и държавата в този случай, като стопанин, има възмож-

ност да следи в подробности финансовото положение на предприятията.

В отношенията си към кооперативните предприятия държавата се явява не като собственик на средствата за производство, а като носител на държавна власт. При тях изземванията от печалбата в полза на държавната каса се ограничават в точно установени в закона таблици по подоходния данък.

Подоходният данък не само попълва държавните доходи чрез изземване част от печалбата на кооперацията, но той направлява и нейната рентабилност.

В съгласие с това, облозите по подоходния данък, събирани от кооперативните организации, се установяват в зависимост от фактическата рентабилност на дадената кооперация. Така напр., при печалба до 100.000 рубли, кооперацията, която печели 10% или по-малко, ще плати данък 30% от своята печалба. За кооперациите с рентабилност над 30% облогът на подоходния данък е 65% от печалбата.

При колхозите голяма част от доходите им постъпват не в пари, а в натура и така се използват за вътрешно-колхозни нужди (семена, фураж и пр.) или се разпределят срещу трудовите дни. Следователно, при облагането на колхозите трябва да се имат предвид не само техните парични доходи, но и доходите им в натура. По силата на това, при облагането с подоходен данък се има предвид техният общ доход (в пари и в натура) от земеделието и скотовъдството им и от неземеделската им работа. Важният въпрос при определяне дохода е правилната оценка в пари на натуралната част от дохода. При наличността на няколко вида цени за земеделските продукти (цени за задължител-

ните държавни доставки, цени за държавните покупки и цени на колхозния пазар), които се различават значително едни от други, само правилната оценка може да установи точния доход, от което ще зависи и справедливото определяне на размера на данъка. При сегашното положение на облозите, произведенията на колхозите, които задоволяват вътрешните им нужди, се оценяват по цените на задължителните държавни доставки, които са най-низки цени. Произведенията, разпределяни срещу трудовите дни, се оценяват по цените на държавните покупки. На края, част от това, което колхозникът получава срещу трудовите си дни, той може да продаде по свободните цени на колхозния пазар. Тия продажби не се имат предвид при изчисляване на подоходния данък на колхозите и това носи голяма облага за колхозните селяни.

За обект на облагане служи общият доход на колхоза. При това, размерът на данъка зависи от източника и характера на колхозните доходи. Така напр., доходът от задължителните държавни доставки е въобще свободен от данък. Доходът от продажбата на продуктите за държавните покупки, както и произведенията, с които се задоволяват вътрешните нужди на колхоза, се облагат с 4%. Произведенията, разпределяни по трудови дни, както и постъпленията от колхозната търговия, се облагат с 8%.

Изчисленията на подоходния данък на колхозите предполага точни данни не само за общите размери на дохода, но и за характера и произхода на дохода. Тая система на облагане стана възможна след като се закрепил колхозното счетоводство. Тя показва, че колхозите са вече достатъчно мощни в организационно стопанско отношение. От

друга страна, действащата данъчна системз слзга под контрола на финансовите органи състоянието на счетоводството в колхоза и позволява при анализ на годишния отчет да се откриват основните недостатъци в работата на колхоза.

Всички разглеждани от нас данъчни платежи на предприятията и организациите на общественото стопанство се явяват като оръдия за укрепване на хозразчъота, на държавния контрол и ръководство. В това е най-важното значение на данъчната система на СССР, присъща само на социалистическото стопанство. Заедно с това, данъчната система е нагодена да привлича населението да участвува със своите доходи в задоволяване на общодържавните нужди.

Макар че основната маса на личните доходи на трудещите се постъпва от предприятията на общественото стопанство, все пак, не малка част от тях се явява като резултат от труда на гражданите на СССР в техните лични стопанства. Това, преди всичко, се отнася за селското население. Уставът на селско-стопанските кооперации предоставя на колхозника право на лично крайдворно стопанство в ограничен размер. Конституцията на СССР запазва също така трудовото еднолично стопанство.

Правото на трудовото стопанство за свободна продажба на излишъците от своето производство по цените, които се получават на колхозния пазар, води към образуване в негови ръце на значителни парични доходи. В отделните периоди цените на държавните и колхозните пазари могат да се различават. В този случай крупните парични доходи на населението от продажби на пазара не всякога правилно отразяват действителната мярка на тру-

довото участие на техните владелци в създаване на обществения продукт. В разпореждане на държавата трябва да има лостове, които да позволяват да се изправи такова несъответствие. Самият факт на образуване части на обществения продукт в крайдворните стопанства на колхозниците и в запазените еднолични стопанства изисква да се вземе част от този доход за общодържавни нужди. При условията за високи пазарни доходи на отделните групи от населението, тия заделения придобиват особено съществено значение.

Най-важните от облаганията, които плащаха селските стопани, се явяваха селско-стопанските налози. Ето един от най-старите действащи съветски данъци, най-първо въведен в 1923 год.

В периода от 1923—1929 год. този данък беше най-мощното оръжие в ръцете на съветската власт, за да може да потисне кулачеството и да регулира социалните процеси в селото. Това докарва въвеждането на прогресивния данък на облагания, като освободи от плащане селско-стопанските малоимотни стопанства и премина към облагане на кулачните стопанства по системата на степенуването повишение. Селско-стопанското облагане се използва по-нататък за ликвидирането на кулачеството като класа.

Значението на селско-стопанския данък нарастна особено след пленарното заседание на Централния комитет на ВКП(б), май 1939 год. Съгласно решенията на този пленум, селско-стопанският данък започна да се изчислява в зависимост от доходите на селското стопанство от собствения му крайдворен поземлен участък. В началното прилагане на този данък, доходите на колхозника от трудовите му дни бяха освободени от облагане.

Това издигна авторитета на трудовите дни в очите на селяните. Вън от това, държеше се сметка, че доходите от колхоза, разпределени в трудови дни, са вече обложени с подоходния колхозен данък. Освобождаването на колхозника от доходите му, получени от колхоза, доведе до установяване една най-проста форма на облагане по таблици, еднакви за всички членове на колхоза. Разбира се, при това облагане, селско-стопанският данък не се влияеше от размерите на личното стопанство на колхозника и не помагаше за укрепване нуждата да се устрои облагането на колхозника в зависимост от размерите на неговите лични доходи, получени мимо колхоза. Но точното установяване истинските размери на този доход бе крайно трудно. При липсата на какви и да е счетоводни записвания, този доход трябваше да се изчислява въз основа на личните показания на колхозника, което не позволяваше да се узнаят истински размери на дохода.

Поради това, селско-стопанският данък, в началото на неговото установяване, се основаваше на нормативно изчисление, а не на фактическия доход. Под нормативен доход се разбира доходът, който селското стопанство трябва нормално да получи, съобразно с наличните у него посеви, добитък и пр. В съгласие с това се установяваха централно нормите на доходността от различните видове посеви, добитък и пр. За да се приближат тия норми до фактическата доходност, при съществуващите в района цени, местните органи имаха право да увеличават или намаляват тия цени.

При нормативния метод на изчисляване се явява налице по-голям доход там, дето имаме по-големи крайдворни участъци и там, дето колхозникът има повече доходи от неземеделска работа.

При ограничените трудови възможности, безспорно ще имаме налице големи доходи от личното стопанство, само ако се занемари работата в колхоза.

При тия условия, за да се укрепи колхозният строй и справедливо и стопански необходимо бе да се установи прогресивно облагане при селкостопанския данък.

Това начало помага да се укрепи трудовата дисциплина в колхоза, тъй като намалява материалната заинтересованост на колхозника в увеличението на своето крайдворно стопанство.

Едноличниците се облагат два пъти по-тежко от колхозниците. Вън от това, при изчисляване дохода на едноличника, вземат се предвид доходите по свободните пазарни цени, нещо, което не става при облагането на колхозника.

Главният доход на градското население съставляват заплатите и надниците. На пръв поглед не е съвсем ясно, какъв смисъл има да се облагат заплатите и надниците? Няма ли да се получи същият резултат, ако се плащат по-малки заплати? В същност, чрез данъка трудещите се изпълняват едно гражданско задължение. От друга страна, с плащането на данък става едно по-справедливо разпределение на народния доход, като се вземат предвид различните условия в живота на трудещите се. Прогресията в облагането, необлагаемия минимум, различните облекчения за многодетните — всичко това позволява да се внесат в разпределението доходите на трудещите се, допълнителни елементи, които не могат да се вземат предвид при установяване размера на заплатите.

При прогресивното облагане размерът на данъка расте по-бързо от размера на дохода. С това

скъпоплатените работници и служачи участвуват в по-голям размер в задоволяване нуждите на държавата.

В съгласие с тия установки е построен основният данък на градското население — подоходният данък. Данъкът се съгласува с източниците на дохода. Най-леко се облагат доходите от заплатите и надниците, след това следват доходите от литературна работа, от частната практика на свободните професии и най-последно доходите на некооперираните занаятчии. За всяка категория данъкоплатци е установена прогресивна таблица. Данъкът се изчислява въз основа на фактическия доход на данъкоплатеца. Най-показателно е построен данъкът, изчисляван върху заплатите. Тук е установен необлагаем минимум 150 рубли, който освобождава от данък лицата, които получават установената с закон най-ниска заплата. По-нататък следва цяла таблица на прогресивно облагане до заплати хиляда рубли на месец. По-високите заплати се облагат след това пропорционално. Минималното към пропорция е наложено поради това, че в противен случай трудещите се с високи доходи, които по правило получават тия доходи, защото техният труд е особено обществено полезен, ще бъдат принудени да плащат за данък особено големи суми.

Великата отечествена война предизвика едно по-голямо привличане средствата на трудещите се в задоволяване нарастналите нужди на социалистическата държава. По линията на данъчното облагане до тази цел се достигна до въвеждане данъка върху ергените и бездетните и военния данък. Първият от тия два данъка взема под внимание платежоспособността на трудещите се в зави-

симост от тяхното семейно положение. Военният данък е временен данък, предизвикан от извънредните обстоятелства. Поради това, технически той е построен доста просто. Градското население се облага с военен данък по принципите на подоходния данък. За селското население военният данък се плаща от всички селяни на дадено село еднакво.

ГЛАВА IV

ДЪРЖАВНАТА БАНКА В СССР

Учението за използване кредитната система при прехода от капитализма към социализма се явява съставна част на марксистко-ленинската теория за социалистическата революция.

Като изследва материалните и организационни предпоставки на социализма, възникващи в развитието на капиталистическото общество, Маркс посочва ролята на банките в създаване формите на общественото счетоводство и на колосалната власт на централните банки над промишлеността и търговията.

Капиталистическият кредит осъществява в гигантски размери социализирането на производството на базата на частната собственост и подчинява производителните сили на обществото на малкото експлоатиращи общественото богатство собственици на капитала.

По силата на това си обществено качество, кредитната система, казваше Маркс, ще послужи за мощен лост при преминаването към социализма. Тя ще бъде един от елементите на това велико преобразуване наред с органическите изменения в производствените методи.

В. И. Ленин, въз основа изследването новата роля на банките в епохата на империализма, развива и конкретизира учението на Маркса за ролята на банките в социалистическата революция и в строежа на социалистическото общество:

„Без големите банки социализмът ще бъде неосъществим“, — казваше Ленин. От банковия

~~Трябва~~ трябва „ да се отсече това, което из-
къчва в интереса на капитализма този превъзо-
ден апарат, като го направи още по-крупен, още
по-всенароден и още по-всеобхватен. Количество-
то трябва да се превърне в качество. Една един-
ствена по-крупна от най-големите държавни банки
с отделения във всяка община и при всяка фаб-
рика — това са вече девет десети от апарата на
социалистическото общество. Това е — общо
държавно счетоводство, общодържавната сметка
на производството и разпределението на продук-
тите, това е, така да се каже, нещо като скелет
на социалистическото общество“.

В „Тезисите на банковата политика“, написа-
ни в март—април 1918 година, Ленин уточнява
задачата „... да се превърнат банките в единен
апарат за осчетоводяване и направляване изцяло
на социалистически организирания стопански жи-
вот на цялата страна“.

Тия задачи конкретно се състоят от съсредо-
точаването в банките на всичките пари на насе-
лението, освен необходимите му за потребителни
нужди, в установяване и развитие на свободния
чеков оборот, в запазване и укрепяване контро-
лата при отпускане пари от банката, в създаване
разклонена и целесъобразно разположена мрежа
от отделения на Държавната банка по цялата
страна. Съсредоточаването на целия паричен об-
рот в банката ще даде в ръцете на социалистиче-
ската държава мощни допълнителни източници за
финансова издръжка на национализираните пред-
приятия, ще ги постави под контрол и ще под-
чини на държавно ръководство запазените още
капиталистически предприятия, ще направи въз-
можно да се направлява развитието на коопер-
раното дребно търговско стопанство и ще направя-

лява стопанския живот на страната в интересите на социализма“.

Препоръките на В. И. Ленин за най-пълното използване на банковия апарат за отчитане и контрол на производството и разпределението, се провеждат в живота от съветската кредитна система.

Такова използване на банковия механизъм е свързано преди всичко със съсредоточаването в банката и провеждането чрез банката на паричните обороти на социалистическите предприятия и организации.

За провеждане чрез банковия механизъм паричните обороти на предприятията и организациите държавата използва кредитната форма във взаимоотношенията между банката и предприятията. В капиталистическото стопанство чрез кредита става откъсването на свободния капитал от капитала, ангажиран в производството. Това значително облекчава бягството на капиталите от един стопански отрасъл в друг и улеснява спекулацията със стоките. В съветското стопанство кредитната форма по отношение държавните предприятия изхожда само от принципите на хозрасчетната организация на стопанството.

Използване паричните средства, освободени временно от оборота на предприятията за общодържавни нужди, става при условие предприятията да имат възможност да се разпореждат с тия средства за изпълнение производствения си план, т. е. това използване става на началата на кредита. На тази основа се развива и работата на Държавната банка в СССР, на първо място като сметков и касов център на съветското стопанство и като единствена банка за краткосрочен кредит на производството и размяната.

Предприятията и стопанските организации, административните органи, различните звена на финансовата система и обществените и кооперативни организации са длъжни, по силата на закона, да пазят на текуща и кредитна сметка своите свободни средства в Държавната банка. Остатъците от средствата по текущите и кредитни сметки в банката представляват дълг на банката пред предприятията.

При това положение, предприятията и организациите се наплащат едни други чрез прехвърляне на съответните суми от сметката на едната организация към сметката на другата. Оборотите на стопанските организации в Държавната банка само по кредитните сметки са съставлявали в 1938 година вече 682 милиарда рубли.

Получените налични пари (каквито постъпват най-главно от населението) предприятията и организациите са длъжни да предават в касата на Държавната банка. Внесените от тях суми се записват по сметките им. От друга страна, от касата на банката се дават на предприятията от остатъците по сметките им налични пари за разплащане на населението. По този начин оборотите по сметката на Държавната банка отражават: 1) платежите между стопанските организации, свързани с движението на тяхната продукция; 2) образуване набирания и тяхното разпределение чрез държавния бюджет и вътре в разните ограсли на стопанството и 3) разплащания по паричните доходи на трудещите се и разходване тези доходи за заплащане стоките и услугите. Чрез това Държавната банка се превръща на централен счетоводител на социалистическото общество.

Като съсредоточава оборота между предприятия, Държавната банка контролира платежите

помежду им чрез съответната организация на техните сметки.

С постановление на Министерския съвет на СССР от 14 януари 1941 година се установиха следните форми на разплащане: акцепт, който се явява господстваща форма в разплащането, акредитив и особена сметка. Широко, макар още не достатъчно разпространено в практиката на Държавната банка получиха така също разплащанията, основани на принципа на клиринга (прихващане взаимните задължения), и различните видове особени норми на разплащане, които представляват комбинация на основните форми в съгласие с особеностите на разните отрасли на стопанството.

Правилната система на разплащанията осигурява възможно най-пълното и своевременно заплащане от страна на купувачите на стоките, които получават от доставчиците. Не по-малко значение за правилното разплащане има контролата, която извършват купувачите при изпълнение договорите им с доставчиците. Системата на разплащанията не трябва да бъде сложна; операциите трябва да стават бързо и не бива да изискват задържане на значителни средства. Тези задачи се решават различно за разните видове разплащания. Разплащанията чрез акцепти обхващат основната маса от платежите на стопанските организации и са достигнали в 1938 година огромната сума — 229 милиарда рубли. Тия разплащания се състоят в това, щом доставчикът натовари стоката за купувача, да му прати чрез банката платежните документи. Купувачът, ако забележи в тия документи несъответствие между натоварената стока и условията на договора за доставката ѝ, може да спре заплащането на стоката („отказва-

не от акцепта“); стоката в такъв случай, по указание на доставчика, се отправя в друго направление. Ако в установения срок не е постъпил отказ от акцепта, банката при срока за плащане задължава с продажната сума кредитната сметка на купувача и превежда сумата по сметката на доставчика. Към срока на падежа може по сметката на купувача да не се окажат средства. Платежните документи в този случай се запазват в банката и се заплащат от близките постъпления по сметката на купувача. Ако от предприятието се търсят няколко незаплатени сметки, банката прави тяхното плащане по реда на предявяването им. Обаче, предимство имат платежите за работнически заплати, след това срочните платeжи към Финансовото министерство и Държавната банка и чак след това идва ред за платежите към доставчиците. Акцептната форма на разплащане осигурява контролата от страна на купувача за съблюдаване договорните условия от страна на доставчиците и контролата на Държавната банка върху използването за платeжи — в зависимост от тяхното народостопанско значение и от реда им — на тия средства, които са налице по сметката на купувача или които ще постъпят по нея.

Акцептната форма на разплащане се заключава в това, че платежната сума се превежда предварително от купувача в банковия клон, който обслужва доставчика. След разтоварване на стоката, сумата се прехвърля на името на продавача. В този случай плащането от купувача на продавача се явява безусловно гарантирано. Обаче, тази форма на разплащане не може да получи преобладаващо значение, тъй като тя ограничава маневрените възможности на купувача. Размерът ѝ в 1938 год. възлиза на 12 милиарда рубли. Факти-

чески тя се прилага само в отделни случаи – при доставките, при които е особено необходимо да се осигурят своевременните платежи, а така също и при нередовните платци.

По същия принцип, както и при акредитирането, стават и разплащанията по особената сметка. Разликата се явява само в това, че средствата по особената сметка могат да се използват за платежи на няколко доставчика, разположени в едно и също населено място. За всички тия форми на разплащане характерното е привличането на Държавната банка като контрола не само за срочното осребряване на платежните документи, но в значителна мярка и като контрола по същество над платежните операции. Оставяне в кредит паричните средства и стоките на едно предприятие на друго противоречи на принципите на финансовата организация и поради това е забранено от закона. Банката, която прави разплащанията, е длъжна да следи, дали платежът почива на продажба, съгласувана ли е тази продажба с характера на операциите, с които се згнимават двете страни и, например, няма ли платежът характер на незаконен аванс и не е ли той и не спада ли той към операциите по капиталното строителство, които се заплащат по друг ред.

Поради това, платежните документи нямат безличен характер, което е характерно, например, за „чека“ или „полицата“ в капиталистическите страни, а са свързани непосредствено с определени продажни сделки и потвърждават едновременното прехвърляне собствеността на стоката от доставчика върху купувача.

Сравнително много малко място в платежите заемат разплащанията, неконтролирани от банката и извършвани по абстрактни документи (чскове в

платежния оборот на един и същ град, преводи и т. н.). Изключително важно значение имат клиринговите разплащания, основани на прихващане взаимните вземания на стопанските организации. В нашата практика най-широка форма тия клиринги се явяват в тъй нареченото „Бюро за взаимни разплащания“ (БВР). Такива бюра обикновено се организират в кръга на един стопански отрасъл с привличане междинни предприятия от други отрасли, там където предприятията си правят взаимни доставки или дето продукцията по пътя на преработката последователно минава през редица предприятия. Така, например, ако в текстилната промишленост памукът постъпва от снабдителната организация на предачната фабрика на стойност 1 милион рубли, преждата отива в тъкачната фабрика на стойност вече 1.5 мил. рубли, шивачната фабрика плаща на тъкачната за същата партида 2 мил. рубли, а организацията за продажба на шивачната фабрика 2.5 мил. рубли, то, вместо да имаме оборот между тия предприятия на сума 7 мил. рубли, при прихващане на взаимните им вземания ще последват само следните платежи:

Шивачната фабрика получава, като се спадне това, което дължи на тъкачната, или 2.5 мил. без 2 мил. . . . . 500.000 рубли

Тъкачната — като се спадне дълга ѝ към предачната, или 2 мил. без 1.5 мил. . . . . 500.000 рубли

Предачната — като се намали дълга ѝ към снабдителната организация 1.5 мил. без 1 мил. . . 500.000 рубли

Снабдителната организация плаща стойността на памука . . 1.000.000 рубли

Всичко извършени платежи . . 2.500.000 рубли

Отчитанията в този случай стават не само безброене налични пари, но в голяма степен и без прехвърляне от сметка към сметка чрез банката, по пътя на простото прихващане на взаимните задължения за определения кръг предприятия. Това ускорява и поевтинява отчитанията, а така също и освобождава от движение значителни парични средства.

При образуването на собствени оборотни средства, при банковия кредит и при отчитанията трябва да се спазва началото да се предоставят на предприятията и стопанските организации оборотни средства в пределите на установените по плана норми, вън от рамките на които не трябва да се излиза.

Така установеният финансов режим подтиква стопанските организации да се стремят да изпълнят установените по плана задачи по себестойността и скоростта на обръщението на паричните средства. Изпълнението на тия задачи е необходимо, за да има предприятието достатъчно средства за една нормална производствена дейтелност. Този финансов режим прави невъзможни финансовите затруднения, които най-първо се отразяват върху плащанията на доставчиците.

Предприятието, което не заплаща постъпилите в него материални ценности, въвлича фактически в своя оборот паричните средства на своите доставчици. В резултат на това, тия доставчици няма да имат възможност да платят на своите кредитори.

Това верижно задължаване грубо нарушава режима на хозразчъота и финансово-плановата дисциплина. Доставчиците в ред случаи при нашите условия не могат да използват правото си да не товарят за тия, които нарушават платежната дисциплина. Практиката на прихващанията

не дава още достатъчна възможност да се изключат финансовите пориви в отделните предприятия, свързани с взаимни платежи. Няма също така достатъчно стимули, които да подбуждат предприятията и главните управления и министерствата да търсят вътрешни източници и бързо да ликвидират причините, които докарват финансовите платежни затруднения. Макар неплащанията в нашето стопанство да съставляват нищожен процент от общия платежен оборот, все таки в отделни участъци те дезорганизируют механизма на плановото направляване размера на оборотните средства. Понататъшното усъвършенствуване на системата на отчитанията и специално по активната намеса на банковия контрол биха въздействували за намаление неплащанията и с това ще се повиши ефективността на действащата организация на оборотните средства и ще се получат забележителни резултати за ускоряване оборота и за по-доброто използване на паричните и материални средства.

Кредитирането на предприятията от Държавната банка съставлява следващата важна функция в осъществяване банковия контрол. Банката предоставя на предприятията средства в форма на заеми, чрез които банката контролира по още един начин производството и паричното обръщение. Паричните средства, авансирани от банката за оборотен капитал на кредитираното предприятие, могат да бъдат върнати на банката, без да се наруши нормалната производствена дейтелност на предприятието, само след завършване на определения производствен процес и парично обръщение и след преминаване на авансираните средства от стокова форма в парична. Чрез установените от банката срокове за връщане заетите средства, съобразно с обръщаемостта на оборот-

ния капитал, се контролират и определените срокове за обръщаемостта на този капитал в разните стадии на производството. При установяване конкретните форми на кредитиране важен елемент се явява паричната контрола. Поради това, тия форми зависят главно от особеностите на оборотните средства за различните видове стопанска дейност.

За кредитиране на предприятията се авансират отчасти и средства, независимо от съществуващите в предприятията собствени оборотни средства. Повече от 40% от оборотните средства на основните отрасли на народното стопанство се събират от банковите кредити. За всяко предприятие обектите на банковото кредитиране са отделни от обектите, покривани от собствените оборотни средства. Само Държавната банка има право да отпуска подобни кредити.

Тази система на кредитиране беше създадена в 1930—1931 години, в резултат на проведената тогава кредитна реформа, която организира кредита в стопанството в съгласие с достигнатия към това време уровень в развитието на социалистическото стопанство и с уровня на материалното и финансово планиране на стопанските организации.

Още в годините на възстановителния период, основите показатели за работата на миналите на собствена издръжка предприятия се планираха от държавата. Индустриализацията на страната, за която бяха мобилизирани всичките вътрешни източници на нашето стопанство, даде възможност да се премине към нова, по-висока степен в областта, както на материалното, така и на финансовото планиране.

Финансовите планове на разните стопански отрасли още в периода на индустриализацията

признаха нуждата от различни мероприятия по отношение финансовите източници и установяване техния произход, а държавният бюджет беше основният механизъм за мобилизиране на набиранията и за тяхното разпределение за нуждите на социалистическото преустройство. Наред с развиллия се в годините на индустриализацията порядък за планово разпределение на оборотните средства между предприятията в съгласие с техните производствени планове, до 1930 година съществуваше системата на търговския кредит. Предприятията предоставяха едно на друго стоките си **ня кредит** срещу полица. Това довеждаше към **непланово преразпределение на оборотните средства**. Употребяваните методи за планиране размяната на стоките в кредит не можаха да се справят с **направляваното по този път преразпределение на средствата**. Значителна част от банковия кредит — заемите с полица — отиваше в предприятията за възстановяване на тия средства, като сами те предоставяха на своите купувачи, като им отпускаха стоките си на кредит. Банките, по този начин, не бяха непосредствено свързани с предприятията, които ползуваха заемните средства и не можеха достатъчно активно да провеждат паричната контрола над производството и размяната. В оборотните средства на предприятията нямаше точно разграничение между собствените и заемните средства; размерът на средствата в оборота на предприятието зависеше не само от резултата на тяхната производствена дейност, но и от търговските отношения с купувачите и доставчиците, от условията, при които бяха поставени техните плащания, а тия условия се **определяха често пъти от условията за плащането на разните стоки**. С това отслабви-

ше заинтересоваността на предприятията в постигане по-добри резултати от тяхната производствена дейност, от намаляването себестойността и ускоряване обръщаемостта на паричните средства.

В 1930—1931 г. в резултат на ред правителствени постановления, беше установена нова система за кредитиране, отчитане и организация на оборотните средства на стопанствата, която система отговаряше на изискванията на правилното планиране на финансовите средства в стопанството, на внедряване системата на собствената издръжка и засилване банковия контрол.

Търговското кредитиране беше забранено и заменено с пряко банково кредитиране. Бяха установени основните, действащи в настоящия момент форми на отчитане, в основа на които лежат принципите на незабавното заплащане стоката от страна на купувачите, което плащане става чрез банката и при което плащане банката упражнява своята контрола. На предприятията бяха определени собствени оборотни средства в размери съгласно нормите за наличните материални ценности. Бяха установени обектите на банковия кредит, в резултат на което банката започна да кредитира непосредствено производствените процеси и чрез сроковете, определени от банката за връщане кредитите, можеше вече да влияе за ускоряване производството и обръщението на кредитираните стокови маси. Най-после бяха доведени до край мерките по съсредоточаване цялия краткосрочен банков кредит в Държавната банка.

Банката се явява в сегашно време една централизирана и заедно с това широко развита система, която разполага с повече от 3.000 отделения и е непосредствено свързана чрез кредитите

и финансовите си операции с всички държавни и кооперативни предприятия и организации. Това устройство на банката ѝ дава пълна възможност да маневрира планово с държавните средства при пълна децентрализация и да провежда във всички предприятия паричен контрол. Към 1939 година банковите кредити, предоставени на стопанството, пораснаха на 45 милиарда рубли. През 1938 година оборотът по заемите в банката съставляваше 475 милиарда рубли. Задълженията към банката се разпределяха по следния начин:

	милиарди рубли
Тежка промишленост и машиностроение	4.8
Лека промишленост	7.8
Хранителна промишленост	9.2
Горска промишленост	1.1
Търговия	11.8
Земеделие и совхози	1.7
Разни други	3.0

Банката отпуска заеми за определени конкретни разходи, необходими за изпълнение плановите задачи, но, които не влизат в състава на тия нужди, удовлетворението на които трябва да стане със собствените оборотни средства. За разлика от средствата, които предприятията получават от бюджета, банковите кредити имат **срочен и възвращаем характер** и трябва да бъдат **гарантирани с определени материални ценности**.

Като обекти на банковия кредит са на първо място сезонните запаси и сезонните производствени разходи.

Сезонността на разходите в производството се предизвиква преди всичко от сезонния характер на селско-стопанските работи. Влаганията в

процеса на производството на земеделските стоко-хози нарастват постепенно в периоди на усилените полски работи и се въвеждат в парична форма след събирането и продажбата на урожая. Преработката на селско-стопанските произведения в ред случаи има също така сезонен характер (захарното цвекло). Там където преработката на селско-стопанските произведения става за кръгла година, образуват се сезонни запаси от сурови материали, разходвани постепенно в течение на цялата година (напр. в памучната промишленост). Сезонен характер имат също така дървоснабдителните операции, набирането на запаси от сурови материали или готова продукция в периода на навигацията и др.

Във всички тия случаи нуждата на предприятията от оборотни средства се резко колебае през течение на годината. Ако тия предприятия трябва да имат собствени средства в размер на максималната им потребност, от това се идва до положение през по-голямата част на годината предприятията да имат излишни средства. Възможните пробиви по отношение себестойността и по образуването на излишни запаси няма да отговарят на тяхното финансово положение, а заинтересоваността в економията при използването на държавните средства ще бъде намалена. Поради това, след провеждане кредитната реформа, се установи сезонните потребности на предприятията да се покриват за сметка на банковия кредит.

Следният обект на кредитиране се явява кредитирането на постоянните разходи с участие и на собствените средства на стопанската организация. Така например, вложенията в стоко-оборота не спадат в течение на едни или други периоди от годината. Още повече, че, за да се засили държавният

контрол над скоростта на обръщението на стоки-те, е узаконено щото стоковите запаси на търговските организации да се заплащат за сметка на банковия кредит по държавната търговия до 70%, а по кооперативната — до 85%; останалата част от вложенията търговската организация трябва да черпи от собствените си средства.

Производството на по-голямата част от тежката промишленост няма сезонен характер. Поради това дълго време след като се прокара кредитната реформа тези важни отрасли оставаха почти без банков контрол. Начиная от 1939 година постепенно се въведе кредитирането на тежката промишленост за производствените ѝ разходи, при което банковите кредити участвуват в тия разходи в определено съотношение към собствените средства, а заемите се дават на определения по плана срок за обращаемостта на средствата на предприятието.

Съществено значение в областта на кредита има авансирането за сметка на кредита средства за разплащане с контрагентите.

Докато трае транспортът на стоките до мястото, дето са произведени, до мястото на тяхното потребление, тия стоки излизат из оборота както на продавача, така и на купувача и не участвуват в производствения оборот. Тия вложения, а така също и вложенията свързани с намирашите се на път парични суми по правило се покриват с заеми от банката.

В съгласие с основната форма на разплащанията, установена от кредитната реформа, — акцепта — предприятието, което разтоварва стоката на доставчика, може да получи платеж за тази стока след като платежните документи дойдат до купувача и платежът бъде проверен от него и след

като документите за сумата, отписана от неговата сметка, постъпят в отделението на банката, което обслужва доставчика.

Този период обхваща 20—30 и повече дни, в течение на които средствата на предприятията са извън техния оборот. За това време банката дава на предприятието заем (така наречените заеми за суми на път).

В ред случаи банката като кредитира суровините, материалите и другите материални ценности, непосредствено отправя сумата по заема на името на доставчика. Кредитът по образуване на запаси в този случай често е свързан с разплащателния кредит, който осигурява плащанията независимо от възможните случайни касови затруднения у платеща.

По-нататък кредит може да бъде даден за различни непредвидени по плана потребности, ако тия отклонения от плана са предизвикани от надвишаването на плановете задачи или от обстоятелства независещи от предприятието — неравномерното разтоварване, транспортните затруднения и др. подобни. В тия случаи, банката дава заеми във връзка с тия временни затруднения (така наричаните заеми за временни нужди).

Най-после практиката на банката има място и за отделните специални видове кредити за производствени нужди: заеми на занаятчийските кооперации за производство на предмети от широко потребление, заеми на колхозите за техните производствени мероприятия.

Редът на отпускане и погасяване заемите от държавната банка е съобразен с характера на оборотните средства предоставени от банката на стопанската организация. Благодарение именно на това, банката, като кредитира стопанството, осъ-

ществява паричната контрола над производството и размяната на стоките. Поради това, за различните видове заеми са установени различни видове кредитирания. -

Заемите за сезонните запаси се дават съобразно с фактическото образуване на тия запаси в размери установени по плана.

На основание на плана за образуване и използване сезонните запаси са установени лимитите за кредитиране, които се съобщават от управлението на банката в канторите и отделенията, които обслужват кредитираните предприятия. Лимитът показва пределния размер на кредитите и сроковете за тяхното плащане за всяко предприятие и отделно за всеки кредитруем обект. Така напр., за текстилната фабрика лимитите за кредитиране се установяват отделно за суровия памук, отделно за топливото, ако запасите му имат сезонен характер (напр. запасите от торф на памучните фабрики) и т. н. Лимитите за кредитиране по този начин изхождат от свръхнормените потребности за отделните видове материални ценности, а не от общото състояние на оборотните средства на кредитираното предприятие.

В пределите на лимита отделението на банката, което кредитира даденото предприятие, отпуска заемите съобразно с образуваните запаси на кредитираните ценности и за срок, съобразен с тяхната планова обръщаемост. Така напр. ако събирането на суровия материал в четвъртото тримесечие трябва да възлезе на 6 милиона рубли, и ако използването на този материал трябва да стане в първото тримесечие на следващата година и ако фактически на 1 септември е постъпило свръхнормата суров материал за 4 милиона рубли, то банковото отделение отпуска заем в размер на

4 милиона рубли (при лимит 6 милиона рубли) със срок на погашение през януари — март. Възможно е кредитирания материал да бъде използван по-бързо отколкото се е предполагало по плана и към декември от него да е останало само за 3 милиона рубли. В предприятието по този начин се освобождават средства в размер на 1 милион рубли. Банката, като установи недостига в обезпечението на отпуснатия заем, изисква от заема преди срока 1 милион рубли, като взема по този начин от оборота на предприятието излишните му средства.

Наличието на обезпечение по кредитирания обект не задължава да бъде заема отпуснат в размер на обезпечението. За всеки отпуснат заем трябва да има определени стопански процеси предвидени в плана. Така, заемите за сезонни запаси от суров материал трябва да покриват това свръхнормално набиране, което се образува в предприятието в резултат на събирането суровини свръх неговите текущи потребности за изпълнение на производствената програма.

Ако свръхнормените запаси се образуват, поради това, че преработката става по-бавно, банката не е длъжна механически да покрива финансовите затруднения, които произлизат от неизпълнението на програмата.

За кредитиране сезонните производствени процеси се явява характерно приспособяването на кредитирането към отделните стадии на производствения процес, на основание на което се установява паричната контрола над сроковете и стойността на работите. Така, кредитирането на совхозите за разходите по полските работи става поотделно: подготвителни разходи към пролетната сеитба, жътва, вършитба. Кредитирането за все-

ни стадий става по действителния размер на работата и по главната му стойност, при което банката следи и за качеството на изпълняваната работа. Поради това, банката не покрива преразходите на совхоза противни на плановата себестойност на неговата продукция.

По такъв също принцип на плащане за сметка на банковия кредит разходите по размера на изпълнената работа и по плановите норми за разходите на отделните стадии от производствения цикъл е построено и кредитирането на другите сезонни производствени процеси (напр. дървоснабдяването).

В ред случаи за сметка на банковия кредит се извършват редица стопански производствени процеси и премествания на сезонната продукция. Например: разходите на совхозите за производство на селско-стопански произведения се покриват чрез банковия кредит. По време на вършитбата държавната покупателна организация получава от банката заем за покупка, разплаща се със совхозите, а платежите отиват за погасяване дълговете на совхозите към банката. Предприятието, което преработва производството на совхоза, на свой ред се разплаща с него за сметка на банковите кредити за сезонните запаси, а за сметка на тия платежи се погасяват заемите дадени на държавната покупателна организация. Банковите зэми по този начин като че приемат от една организация към друга съгласно с разместването в процеса на производството и размяната на кредитираните материални ценности. В редица отрасли едновременно и хранителна индустрия, които работят със селско-стопански суров материал, скоростта на предвижването на продукцията в оборота на различните предприятия в последователните стадии

на преработката се намира постоянно под контрола на банката, защото необходимостта да се погаси кредита в установения по плана срок кара предприятието да предаде към този срок на купувача своята продукция.

Кредитирането на търговските организации става без лимит. Кредитите зависят от това, колко стока е натоварена. При това банката осъществява контролата си над съблюдаването плановите срокове за продажбата на стоките и над състоянието на собствените оборотни средства на търговските организации, като контролира процентното участие на собствените средства на търговската организация при заплащането на стоките. Това отличие в кредитирането на стоко-оборота от кредитирането на производствените запаси се обуславя предимно от по-голямата изменчивост на размера на стоко-оборота и от значителните му колебания, тогава, когато размерът на докарания сезонен суров материал в промишлените предприятия сравнително по-пълно се съгласува с плана и може да служи за твърда база при установяване кредитния лимит.

Без всякакви ограничения в размера на фактическите операции се отпускат кредити за стоки натоварени за купувача (така наричаните пътни кредити). Сметките за тия стоки се предявяват от продавача в банката за предявяване на купувача, за изискване от него платеж и превеждане платената сума за сметка на продавача („на инкасо“). За срока до постъпване на платежа в банковото отделение, което обслужва продавача, дава му се заем за сумата на натоварената стока. Заемът се дава след като се получат в банката документите, че е натоварена стоката и то за период на средното нормално време за отиване до купувача и

обратно и времето, необходимо на купувача за проверка и за заплащане платежните документи. След изтичането на тоя срок, заемът трябва да се погаси. Чрез пътните кредити банката авансира средства за провеждане целия платежен оборот в социализираното стопанство. Чрез тия операции банката се свързва с всички стопански отрасли и предприятия и получава възможност да следи за сроковете за натоварване на готовия продукт.

*

*   *

Размерите на банковия кредит зависят не само от спелента на неговото целесъобразно използване. Обемът на кредитните банкови операции е ограничен и от размера на нейните източници. Източниците на банката, с които тя кредитира стопанството, в своята голяма част се отличават съществено от останалите източници на финансовата система.

В състава на банковите източници влизат:

1) Собствените средства на банката, образувани от средствата определени от държавата за основен фонд, от печалбите, събрани от банката и от други специални средства.

2) Привлечените средства, т. е. средствата на предприятията и организациите, които средства временно се намират в разпореждане на банката. Тези средства се състоят от остатъците от средствата на стопанските организации по техните текущи сметки, от средствата на колхозите и от бюджетните и обществени организации, събирани по техните текущи сметки; от касовите резерви на бюджета и от средствата на стопанските разплащания, които се образуват поради задължителното разплащане чрез банката.

3) Емисията на паричните знаци, т. е. наличните пари, пуснати в обръщение. Банката е касовият център на стопанството, поради което увеличаването парите в обръщение в съгласие с нуждите на платежния оборот става от банката.

Привлечените от банката чужди средства, нейните собствени средства и парите, пуснати в обръщение са пласирани главно в стопанските кредити, което се отразява в баланса на банката. Средствата на банката, отразени в пасива на баланса се наричат по някога „пасиви“, а пласираните средства в кредити са в актива, поради което тия средства, наред с касата и др. ценности се наричат „банкови активи“.

Размерите на кредитите, които банката може да окаже на стопанството за един или друг период (за тримесечие, година и т. н.) са свързани на първо място с приръста на нейните ресурси и на второ място със сумата на платежите, постъпващи в банката за същия период за погасяване на по-рано отпуснатите заеми.

Нарастването дълговете на стопанството към банката изисква и съответно нарастване на банковите постъпления, а намалението позволява да се намалят и размерите на постъпленията в банката.

Кредитният план на банката ни показва, каква задълженост трябва да имат разните стопански отрасли и видовете заеми и постъпления, които банката трябва да осъществи за планирания период.

Кредитният план се утвърждава от Министерския съвет на С. С. С. Р. тримесечно. Този план се явява конкретна директива, определяща направлението на работите на банката.

По прваило, кредитният план предвижда увеличението на постъпленията и съответното пласи-

ране на този приръст от средства в банковите кредитни операции.

Поради сезонния характер на значителната част от банковите кредити, заемите на банката нарастват за отделните отрасли в едни годишни периоди и спадат в други. Освобождаваните банкови средства от едни отрасли се използват за кредитиране други отрасли. Напр. през време на вършитбата и на закупуването на зърнените храни банковите кредити се връщат в банката от страна на совхозите и се предават от банката на покупателните организации.

Понякога постъпленията на банката и кредитирането на стопанството могат да си „сменят местата“. В резултат на превишението в погашението на по-рано дадените заеми над новите, в такива периоди може да има място стягането на кредита, което дава на банката допълнителни средства. На този приток на средства от заемни операции може да съответствува съкращението на привлечените средства на банката, вследствие частичното използване от стопанските органи на техните касови резерви или по-малкото използване от банката на емисионния източник като се отиде чак до съкръщаване паричната маса, намираща се в обръщение.

Основна роля в състава на източниците на банката играят привлечените средства.

В глава I показахме, че в оборота на всяко предприятие се освобождават постоянно парични средства, които изпълняват ролята на касови резерви, чрез които се осигуряват редовните платёжи. Такова освобождаване на парични средства във вид на касови резерви става и при разпределението на набиранията чрез финансовата система, в оборота на колхозите и т. н. Във всички тия ор-

ганизации паричните постъпления, поради много причини, не могат да бъдат веднага изразходвани. Сроковете за заплащане суровините и за заплащане заплатите не съвпадат със сроковете на постъпленията от добивите; сроковете за заплащане машините и строителните материали могат да не съвпадат със сроковете за получаване бюджетните кредити; най-после постъпилите в бюджета данъчни суми, по силата на бюджетната техника не могат да бъдат веднага преведени по своето назначение. При платежен оборот достигащ стотици и хиляди милиарди рубли значителни суми със десетки милиарди рубли остават временно неизползвани и засядат в каналите на платежния оборот.

В съветското стопанство се достига почти пълната акумулация на тия парични средства в държавната банка.

Доколкото вътрешните платежи в общественото стопанство стават чрез прехвърляне от сметката на едни предприятия към сметката на други и доколкото предприятията са длъжни да внасят в банката постъпленията си в налични пари, по сметките на банката се събира и основната маса от парични резерви, освободени от оборотите на предприятията.

Тия парични средства, които се явяват като касови резерви на предприятията, циркулират постоянно в платежния оборот и преминават от сметката на едното предприятие към сметката на другото. Скоростта на обръщението на средствата по разплащателните сметки съставляваше, например, до войната средно около 4 дни. Паричните резерви за всяко отделно предприятие се колебаят постоянно. Заедно с това общата сума на средствата, по текущите и разплащателни сметки се явява доста устойчива. Благодарение на тази устойчивост

Банката, като осигурява на всеки, който има пари в банката, възможност да ги използва при първа нужда, има възможност да направлява в същото време тези средства в краткосрочни заеми.

Като осъществява платежния оборот на обществено стопанство чрез минаване по сметките на предприятията се достига максималното, недостижимо в условията на капиталистическия строй събиране в банката освобождаваните от стопанството парични средства. Заедно с това условията на безпаричния оборот внасят в процеса на това събиране ред моменти, които имат извънредно сериозно значение за планиране кредита и които повишават значението на кредитния план в системата на общото народостопанство и финансово планиране.

В същност при паричния оборот заемите могат да се отпускат от банката само за сметка на парите вече постъпили в касата на банката като влогове и от погашение на по-рано отпуснати заеми или за сметка на пуснати в обръщение емисионни от банката кредитни знаци. Нарастването на кредитирането (приръста в активите), очевидно ще зависи от допълнителното привличане на банкови пасиви и от размера на банкnotenата емисия.

Задачата на банката по плановото направляване на кредита ще се заключава в това, щото наред с по-пълното въвличане в касите на банката на паричните резерви на стопанството, ще трябва най-рационално да бъдат и разпределени постъпилите в банката средства. В условията на безпаричния оборот тази зависимост се по-малко очертава и задачите на кредитните планирания се усложняват. При платежите на предприятията едно към друго сумите, които преминават от сметката на

една организация към сметката на друга, означават, че задължението на банката към една организация (платец) се пренася по пътя на книжните записвания на другата организация, която трябва да получи сумата. **Банковият запис**, който показва преминаването дълга на банката от едно предприятие към друго, служи за осъществяване плащанията между предприятията, и следователно, **играе роля на платежно средство в разплащанията между предприятията и организациите.**

Маркс, като говори за ролята на банковите влогове в качеството на пари, казва:

„Обикновеното право да получиш пари може да бъде заменено с действителни пари само в случай, ако се уравниават исканията на заеми“.

В капиталистическото стопанство при широко развития жирооборот, при който движението на парите се заменя с безпарични заверозадължения, не може да бъде осигурено непрекъснато уравниаване на взаимните задължения на капиталистите чрез банков записи. Даже в „нормални“ времена затрудненията в продажбата на готовата продукция за отделните предприятия, фалитът на отделните банки, несигурността на банките в платежеспособността на отделните клиенти неизбежно докарват до разриви в направляване заемните платежи и нуждата от по-засилено движение на банкноти или метални пари във вътрешно-стопанския оборот.

Кризите, като обезценяват огромни маси капитал, докарват насилствен разрыв във всичките стопански връзки и довеждат до нуждата да се плаща всичко с налични пари и с това разрушават системата на безпаричното погасяване на взаимните задължения.

При съветското стопанство всичките предприятия държат свои средства по сметките си в банката и уравновесяват всички свои платежи чрез задълженията на банката. При социалистическата собственост на средствата на производството и безкризистния ход на стопанското развитие не може да има несигурност в платежните задължения на банката и държавните предприятия не е нужно да изискват да им се плаща в налични пари, вместо чрез банкови заверозадължения. Заменяването на наличните пари в обръщение с банковите записи в нашето стопанство (по отношение оборота между държавните и кооперативни организации) е пълно и устойчиво. Това заменяване означава, че задълженията на банката, записвани по сметките на кредитираните организации, служат и като средство за отпускане нови банкови заеми.

Като дава заеми банката задължава сметката на клиента, с което увеличава размерите на своите привлечени пасиви и заедно с това увеличава обема на платежните средства, които циркулират в безпаричния оборот чрез прехвърляне от сметка на сметка.

Но и в съветското стопанство налични пари, намиращи се в обръщение, не могат да бъдат напълно заменени с банкови записи. Доста значителен сектор от паричното обръщение — платежните връзки на общественото стопанство с населението — изискват налични пари.

Поради това платежните средства, които обслужват безпаричния платежен оборот и предявените банкови записи, частично и от време на време (напр. при плащане заплатите за сметка на средствата, намиращи се в банката по сметката на предприятието) трябва да се обърнат в налични пари. След възвръщане в банката наличните пари

на населението, което разходва своите заплати за купуване различни стоки чрез търговските организации и след възвръщане парите в касата на банката, паричните средства отново започват да се движат по каналите на безпаричния оборот във вид на записи по разплащателните сметки на търговските организации. Такова излизане във сферата на наличния оборот извършват и допълнителните платежни средства, които се създават от Държавната банка в резултат на приръста на нейните кредити. Ако по пътя на касовите обороти на банката (т. е. при даване на предприятията налични пари за разплащане на населението и възвръщането на тия пари в касата на банката) за определения период количество на обръщаемите налични пари се увеличава става нужда за допълнително пускане пари в обръщение (емисия).

По този начин, размерите на банковото кредитиране, необходимото економическо освобождаване на паричните резерви на стопанството и банковата емисия на наличните пари в обръщение се намират помежду си в най-тясна връзка. Но тази връзка се осъществява чрез ред посреднически звена.

Да разгледаме за пример как се осъществява тази връзка в конкретната банкова практика.

Предприятието А, получило заем от банката, получава допълнителни оборотни средства, едновременно по неговата разплащателна сметка се явява съответната сума от платежни средства (в форма на задължение от страна на банката). След като даденото предприятие е заплатило за сметка на заема купените от него материали, предоставените му от банката средства преминаха от парична форма в стокова. Предприятието, следователно, за сметка на кредита е привлякло в своя оборот

допълнителни материални ценности. Едновременно, съответната сума от създадените от банката допълнителни платежни средства преминава по сметката на продавача (предприемие Б). За продавача тия средства не са допълнителни парични източници, а съставляват равностойността на продадената от него продукция. Тяхното разходване зависи от размера на цената и себестойността на тази продукция. В съгласие с това допълнителните платежни средства се разпределят по цял ред разплащателни и текущи сметки: част от тях постъпват за сметка на продавачите на предприятието Б, част — в държавния бюджет във вид на данък върху оборота и одръжка от печалбата, друга част ще бъде използвана за плащане заплатите във вид на налични пари, а след това, след като работниците и служащите си купят разни стоки с заплатите, наново ще влезе в каналите на безпаричния оборот по разплащателните сметки на търговските организации.

Увеличаващият се платежен оборот между социалистическите предприятия и организации изисква, по правило, нарастването на паричните средства, циркулиращи в сферата на безпаричните разплащания. Тази потребност на платежния оборот е свързана непосредствено с размера на освобождаваните в парична форма оборотни средства на предприятията, със сумите от паричните набирания, циркулиращи по каналите на финансовата система и т. н. Тази нужда се задоволява чрез създаваните от банката допълнителни платежни средства като се предоставят на стопанството нови кредити (свърхсумите погасявани в същия период от по-рано отпуснатите заеми). Ако банката би увеличила кредитирането на стопанството именно в пределите на тия нужди на платежния оборот, то

допълнителните платежни средства се поглъщат от безпаричния оборот. В края при целия комплекс от платежи те се разпределят между ред предприятия, бюджетни организации, сметки по бюджета и т. н. в съответствие с размерите на паричните средства освобождаващи се в кръгооборота на тия организации.

Но банката технически може, по пътя на кредитирането, да авансира на безпаричния платежен оборот големи суми, платежни средства, доколкото е необходимо, за обслужване движението на стоките и финансовите средства в общественото стопанство. В тази част създаваните от банката платежни средства не са необходими на предприятията и организациите за образуване парични резерви или безпарични заверозадължения, а ще бъдат използвани за парични платежи, които докарват нарастване наличните пари намиращи се в обръщение.

Особено отговорната роля на плановото регулиране на кредита въз основа на кредитния план на банката се заключава, следователно, в това, че това регулиране е длъжно от **по-рано** да отчете нуждите на платежния оборот от безпарични платежни средства, както и нуждата от налични пари за паричното обръщение и да **движи кредитирането в рамките на тия нужди**. Технически възможно излизане на кредитирането във от тия граници би повлякло след себе си нуждата да се пуснат в обръщение повече пари, отколкото се нуждае оборотът от тях. Зависимостта на банковото кредитиране от размера на неговите средства не наставка, следователно, автоматически, като механическа граница, а идва като следствие от необходимостта да се отчита **икономическата закономерност на**

обрищението и подчиняването на това отчитане на кредитната дейтелност.

Не е мъчно да се види, че системата, по която банката разпределя паричните източници има обща основа с разпределението, което провежда държавният бюджет, в резултат на което банковата система се явява органическа част от финансовата система на СССР

Заедно с това, разпределението чрез кредитния механизъм има свои специфични особености, по силата на които системата на банката се явява функционално и организационно самостоятелна част от цялата финансова система.

Общото у кредитната система и у системата на държавния бюджет се заключава в това, че държавата чрез кредитни и бюджетни методи провежда разпределението на паричните източници в стопанството за съответното разпределение на материалите и трудови източници и заедно с това осъществява контролата над използваните средства

При това, държавният бюджет разпределя паричните средства, вече явили се във вид на парични набирания и парични доходи на населението. Банката пък, като кредитира стопанството, създава заедно със това платежни средства необходими за оборота.

Банковият механизъм, като допълва работата на бюджета, осигурява по-пълното въвличане на народостопанските източници в каналите на плановете държавно разпределение.

ГЛАВА V

НАРОДНИТЕ СПЕСТЯВАНИЯ

В условията на паричното стопанство в ръцете на населението се образуват парични запаси.

Такива запаси се образуват преди всичко в резултат на несъвпадане сроковете на постъпване доходите с тяхното разходване. Значителна част от своите разходи населението извършва всекидневно, тогава когато неговите доходи, например, заплатата на работниците и чиновниците, постъпват на определени срокове.

В бюджета на трудящите се, значително място заемат, наред с текущите разходи (напр. за храна) по едрите еднократни разходи (за дрехи, обуца, курорт и пр.). За такива разходи е необходимо да се съберат предварително по-големи парични суми. По този начин в ръцете на населението се събират остатъците от сумите определени за всекидневни разходи и сумите, спестявани за еднократните по-големи разходи. Вън от това, населението може да разполага и със свободни парични суми, които то спестява за бъдещето, без предварително определено предназначение.

Трудящите се, като спестяват част от своите доходи, доброволно се отказват да търсят и купуват за известно време потребните им стоки. Това позволява на държавата да увеличи производството на предмети за самото производство, като съкрати произвеждането на предмети за широко потребление. Този резултат се получава и когато населението държи своите спестявания, не в банките, а в джобовете си.

Когато населението държи своите спестявания в себе си, устойчивостта на тия парични економии не може да бъде голяма. Заради това държавата предприема редица мерки, за да възбуди и организира устойчиви, продължителни спестявания. Такава продължителна спестовност се получава чрез намесата на държавната финансова система.

Това се постига, преди всичко, като се дават допълнителни изгоди на тия, които спестяват чрез държавата, като се дават на спестяванията им лихви, лотарийни печалби и т. н. Държавата гарантира и сигурността на народните спестявания, което пък насърчава населението да влага своите спестявания в държавната каса за по-дълго време.

Чрез растежа на народните спестявания се проявява и съветският патриотизъм. Водими от желанието си да помогнат на своята държава, съветските граждани увеличават своите спестявания.

По този начин, като мобилизира народните спестявания и забавя тяхното разходване, съветската финансова система, дава допълнителни средства за социалистическото строителство. Организирането на спестяванията, като намалява търсенето на стоки на пазаря, способствува и за закрепване на паричното обръщение.

Особено значение има мобилизирането на спестяванията във време на война, когато държавата има увеличена нужда от пари и когато е неизбежно намаляването в производството на предмети от широко потребление. Поглъщането от финансовата система на част от паричните доходи на населението води към заздравяване на паразя и с това укрепва тила на воюващата страна. Поради това, всички воюващи обръщат голямо внимание на организацията за събиране народните спестявания.

В СССР е събран голям опит от организиране спестяванията на социалистическото строителство. Основната форма на мобилизиране спестяванията са **държавните заеми**, получили широко развитие при преминаване към социалистическата индустриализация. Още от началното им провеждане съветските заеми показваха своите особени черти, които ги рязко различават от заемите на другите държави.

При капиталистическото стопанство държавата използва заемите главно да привлече свободните капитали за покриване на своите разходи. Капиталистическата държава не притежава собствени средства за производство (фабрики и предприятия), от които да се издържа. Следователно, капиталистическата държава може да използва създаваната в частните предприятия принадлежаща стойност само чрез данъците и заемите.

Капиталистическата държава отбягва по-тежкото облагане на принадлежната стойност и поради това тя черпи средства от нея чрез заемите. С това държавата получава възможността да покрива своите разходи, без да се бърка в капиталистическата собственост, без да засяга интересите на капиталистите, а напротив, като осигурява в много случаи огромни свръхпечалби на финансовия капитал. Държавните заеми позволяват бремето от текущите разходи на държавата, непоносимо за широките слоеве данъкоплатци, да се прехвърли на следващите поколения.

С това се обяснява голямото участие на заемите в бюджетните постъпления на капиталистическите държави, което се особено засилва в годините на стопанско напрежение — във време на война и стопански кризи.

При социалистическото стопанство ролята на заемите е по начало съвсем друга. Държавата има възможност да поема и разпределя чрез бюджета набиранията на стопанските организации и предприятия, без да прибегва до помощта на заемите. Това е едно от важните преимущества, което съветската стопанска система има в сравнение с капиталистическата система. Следователно, съветските заеми разчитат на съвършено други източници. Такива източници се явяват **народните спестявания.**

Суми за държавните заеми в СССР записват не рентниерите, не лихварите, а широките народни маси. Числото на участващите в заемите расте с всеки нов заем и в сегашно време трудно е да се намери съветски гражданин без облигации от държавните заеми. Широкото участие на народните маси в държавните заеми се дължи в голяма степен и на начина, по който се пласирват заемите.

Преди всичко, съветските заеми не събират само наличните спестявания на трудящите се, но си поставят за цел да **организират такива спестявания,** да привикнат народа да спестява. Разсроченото за дълго време плащане на записаната сума по заема дава възможност на записалите суми по заема да наредят своите лични бюджети така, че да могат да спестят своевременно записаните по заема суми. В СССР спестяват за държавните заеми не само за материални изгоди, но преди всичко, по патриотични подбуди. Патриотичните съображения влияят много повече за доброто пласиране на заемите, отколкото съображенията за извличане от заемите лични изгоди. Пласирането на заемите се провежда в съветския съюз като важна общественоролитическа кампания, като демонстрация на съветския патриотизъм. В същото време влагането на народ-

ните спестявания в държавните заеми е в съгласие и с личните интереси на подписващите за заем, защото им осигурява записването на спестяванията им и получаването на лихви и печалби.

Към края на втората петилетка държавният дълг на СССР достигна 28.5 милиарда рубли.

За да се направляват правилно спестяванията, събирани чрез заемите и предназначени за индустриализиране на страната, нужно бе да се установи нарочен надзор над обръщението и продажбата на облигациите от заемите. Този надзор бе установен в 1930 г., когато държавата започна да влага в народното стопанство особено крупни капитали. Макар съветските държавни заеми да имат огромни размери, те не заемаг в приходния бюджет това място, което имат заемите в бюджетите на другите държави. Постъпленията от заемите в държавния бюджет на СССР през годините на втората петилетка възлизаха на 18.1 милиарда рубли или едва 52% от държавните приходи.

В бюджетите на чуждите държави, както е известно, разходите по държавните дългове са особено големи. До началото на втората световна война те са съставлявали в СА Щати 17%, а в Англия 22% от общия разходен бюджет. Като използват постъпленията от заемите, в много случаи за не производителни разходи, капиталистическите държави, заедно с това не се погрижват да създадат приходи за погашенията на заемите и за заплащане лихвите им. В тия заеми всеки заем неизбежно води след себе си нуждата от нов заем, чрез който да се помогне за изплащането на първите заеми.

Съветският бюджет е бюджет на разширеното социалистическо възпроизводство и поради това

разполага с възможността да има достатъчно средства за разплащане на заемите.

В СССР заемите не раждат нови заеми, а сами си създават източници за своите погашения.

Всетаки с заемите се ангажирват само част от народните спестявания — само тия, които трябва да се запазят като спестявания за един по-дълъг период от време. Значителна част от спестяванията се състоят от суми, разходването на които се отлага за по-къси срокове.

За да предадат на държавата тия си суми, трудящите се трябва да бъдат уверени, че могат да получат във всеки момент сумите си обратно. Използването на тия средства става чрез влоговете. Основната маса от тия влогови спестявания се набира в спестовните каси. Отличителният белег при влога в спестовната каса е запазване за вложителя пълна свобода да разполага с вложените суми. Вложителят във всеки момент може да получи обратно своя влог. Мрежата на спестовните каси е така широко разклонена, че тегленето на влоговете става много лесно. В същото време облагите, които дават спестовните каси на вложителите — плащане лихва и гаранцията за внесените пари, предизвикват желание във всички да внасят спестяванията си в спестовните каси. От спестовните влогове основно място заемат сравнително големите влогове. Така по данните на частичното изследване към 1 януари 1938 година в спестовните каси е имало следните влогове (в %):

	Число на вложителите	Сума на влоговете
С остатък до 100 рубли...	67	5
— от 100 до 1000 р.	23	28
— повече от 1000 р.	10	67
Всичко	100	100

От това се вижда, че по сумата на влоговете двете трети от всичките влогове се падат на тия, които имат влог по-голям от 1.000 рубли.

Ангажирването в заеми и в влогове личните спестявания на трудящите се е предизвикало по-особени форми за добиване доходи от тия спестявания. В другите държави е приета лихвената форма за изплащане доходите по държавните заеми. В СССР преобладават заемите с лотарийни печалби. Това различие е свързано с различието в характера на средствата, привлечени от държавата по пътя на кредитните операции. В другите държави в заемите се пласират най-главно свободните суми от печалбите на капиталистите или от капиталите на рентиерите, т. е. лицата, които живеят с доходи от капиталите си. И при двете категории суми за заема се записват с намерение да се получава постоянен доход.

В СССР доходите от спестяванията представляват от себе си един незначителен добавък към трудовите доходи на съветския гражданин. Лихвите за съветските граждани, които те биха получили от вложените от тях суми в заемите и в спестовните каси са от много малко значение за техния домашен доход. Особена важност в събирането на спестявания при условията на Отечествената война придобиха новите форми на организиране спестяванията от финансовата система. Преди всичко наред със спестовните каси влогове почна да приема и Държавната банка. Разбира се, Държавната банка понеже няма такава широка мрежа, с каквато разполагат спестовните каси, се ограничава да събира най-трайните и най-големите спестявания. Поради това банката приема на влог само суми над 3.000 рубли, като се стреми да направи свои клиенти видните колхозници, добре печеля-

шите стахановци и представителите на съветската интелигенция. От това следва, че числото на вложителите при Държавната банка е значително по-малко от тия на спестовните каси.

Особен успех имаха организираниите от Държавната банка влогови операции всред служащите от действащата армия. Тук въпросът за пълното гарантиране на спестяванията има особено значение. Държавната банка изплаща на вложителите внесените им суми даже при загубена влогова книжка. Това повиши интереса на военнослужащите към тия банкови операции. Зачитайки интересите на вложителите Държавната банка установи влоговете да се изплащат и в места извън местожителството на вложителя. От друга страна, положението на военно-служащия, който получава безплатно от държавата храна и облекло особено засили тия спестявания. Влоговете на военно-служащите станаха един забележителен източник за финансиране Отечествената война. В своя доклад по държавния бюджет за 1944 год. на последната сесия на Върховния Съвет на СССР др. Хохлов отбеляза, че към 1 януари 1944 година военно-служащите са имали вложени в фронтите клонове на Държавната банка повече от три милиарда рубли.

Като говорим за ролята на спестяванията във военно време трябва да напомним за народното патриотично движение за внасяне суми за фонда на отбраната и за строежа на танкови колони и аероплани. Със стремеж на всяка цена да ускори разгрома на врага, Съветският народ още в първите дни на войната предостави на държавата своите спестявания. Започнаха масовите влогове в фонда на отбраната. От декември 1942 година, по предложение на колхозниците от Тамбовската област

в цялата страна възникна широко народно движение за вноски в фонда на Червената армия. В февруари 1944 година трудящите се от освободените области на страната започнаха активно да участвуват със своите пари в закрепване боевата мощ на Червената армия. Всичките тия влогове се набираха от спестяванията на трудещите се. Заедно с това съветските граждани от патриотични съображения се отказваха от правата си по тия спестявания и ги предаваха изцяло на държавата. Естествено, че при тия условия спестяванията се увеличиха за сметка на доходите, предназначени в мирно време за всекидневно потребление.

Тук за лишен път се подчертава констатирания вече от нас факт, че патриотизмът надхвърля границите на спестяванията. Това се вижда особено ярко при провеждането на най-големите обществено политически кампании при пласирането на всеки един военен заем или при вноските за фонда на отбраната. Народният характер на съветската власт, нейната тясна връзка с масите и провежданата политика, напълно съгласувана с интересите на широките маси, създава за Съветската държава такива възможности, с които не разполагат другите държави.

ГЛАВА VI

ФИНАНСИРАНЕ КАПИТАЛНОТО СТРОИТЕЛСТВО

Социалистическото преустройство на народното стопанство, градежът на технически първостепенна индустрия и особено мощна военна индустрия наложиха огромни вложения в капиталното строителство.

За годините на втората петилетка капиталовложенията в народното стопанство са достигнали 114.7 милиарда рубли. По плана за третата петилетка те трябваше да достигнат 192 милиарда рубли.

По нататъшният ръст на индустриалната база и възстановяването на стопанството в областите освободени от немските окупанти, изискват нови значителни капиталовложения. По бюджета за 1944 г. бюджетните кредити за строителството са установени в размер 20.8 милиарда рубли и за възстановяване на стопанството в освободените територии — 16 милиарда рубли.

Финансовата система е длъжна не само да намери и събере тия суми, но и да ги разпредели правилно, в съгласие с изискванията на народостопанския план. Пред финансовата система стои също така задачата да контролира използването на държавните средства да става както трябва и строителните работи да се извършват при най-големи економии.

При огромния размер на строителните работи, намалението на костуемите разноски има голямо

значение. Възможностите за това намаление са големи, защото през годините на сталинските петлетки се мина към крупното индустриално производство и в него има неизползвани резервни економии.

Финансовата система е длъжна да осигури правилното направление на средствата, определени по плана за капитално строителство и да попречи на незаконното въвличане на тия средства в текущия оборот на предприятията. От друга страна, не е по-малко важно, да се осигури изпълнението на установения размер на строителството в рамките на специално отделените за него средства без да се допуска автоматичното покриване на поскъпналите работи със средства вън от плана. Това има двойко значение за народното стопанство.

Първо, финансовите органи са длъжни да осигурят установения по плана размер на капиталовложенията и без да допускат разлиляване на средствата да осигурят проектираните размери на строителните работи. Предметите и размерите на строителството, предвидени в народостопанския план, не могат самоволно да бъдат изменяни от отделните предприятия и организации, тъй като това ще доведе до недостатъчност в строителни материали, метали и работна сила за строежите, които имат първостепенно държавно значение, а също така ще наруши и определеното в народостопанския план отношение между определените за строителство средства и нуждите на текущото производство.

На второ място, финансовият контрол върху целевото използване на средствата има голямо значение от гледна точка на хозразчъота и стойността на строителните работи. Ако употребят за нуждите на текущото производство средствата, от-

пуснати за строителство, предприятията ще имат възможност, за сметка на извънплановите средства, да покриват своите загуби и да натрупват излишни запаси, което води към подкопаване хозразчътата. И обратно, ако се разходват за строителството средства, непредвидени по плана, това би довело до превишение на определената планова стойност.

Поради това, средствата, за сметка на които се води капиталното строителство, са обособени от средствата, които обслужват текущото производство.

Особено значение за по-изисканото разделение на средствата, определени за основната дейност на предприятията и на средствата за капиталното строителство, има създадената мрежа от специални банки за финансиране капиталното строителство. В тези банки се събират всичките средства, предназначени за капиталното строителство, и само от тези банки се отпускат средства за строителство. Напротив, в Държавната банка се събират средствата за производствената дейност на предприятията, така също и средствата за осъществяване капиталния ремонт, чрез отделяне в особена банкова сметка съответната част от амортизационните отделения.

В сегашно време работят 4 банки за финансиране капиталното строителство, като всяка една от тях обслужва определен сектор от строителството. Промислената банка (Промбанк) финансира капиталното строителство в промишлеността и транспорта. В Централната общинска банка (Цеккомбанк) и местните общински банки е съсредоточено финансирането на жилищното, общинското и социално-битовото строителство. Търговската банка (Торгбанк) обслужва строителството на

държавната и кооперативната търговия, на снабдителните организации, а така също и на занаятчийско-промишлените кооперации. Финансирането на капиталовложенията на държавните предприятия в селското стопанство (совхози и машинно-тракторни станции) се извършва от Селско-стопанската банка (Селхозбанк), която в същото време обслужва и колхозните капиталовложения.

В банките, които финансират капиталовложенията, се събират всичките средства, предназначени за капиталното строителство в съответния стопански отрасъл: бюджетните кредити, частта от печалбите на предприятието, определена непосредствено за капиталовложение, амортизационните отчисления, неизползувани за капитален ремонт, и средствата, получени от вътрешните средства на предприятието, определени за капиталовложения. При това, в специалните банки постъпват не само сумите от печалбите и амортизациите, разпределяни от министерствата и главните управления между предприятията, но частите от печалбите и амортизационните отчисления на предприятията, които те използват за собствените си разходи за капитално строителство. Вън от това, специалните банки имат собствени капитали и фондове. Така напр., Цеккомбанк е имала специални постъпления за втората петилетка около 4 милиарда рубли. В Торгбанк са събрани фондовете за дългосрочното кредитиране на потребителната и занаятчийско-промишлената кооперация; в Селхозбанк са събрани неделимите фондове на колхозите. Разбира се, решаваща роля в специалните банки имат бюджетните кредити и собствените средства на предприятията. Така напр., за втората петилетка Промбанк е дала за строителство 77.2 милиарда рубли; в това число, за сметка на държав-

ния бюджет 57 милиарда рубли и собствени средства на предприятията 18.5 милиарда рубли. За същите години в Торгбанк са постъпили всичко 5.5 милиарда рубли, в това число бюджетни средства 1.3 милиарда рубли и собствени средства на предприятията 3.2 милиарда рубли. Останалите суми произлизат главно от погашенията от отпуснатите по-рано заеми. От 24-те милиарда рубли, постъпили за 1933—1937 години в разпореждане на Цекомбанк и местните общински банки, техните специални капитали възлизат всичко на 4 милиарда рубли. Останалите суми са също така от средствата на бюджета и предприятията. Финансирането държавните предприятия в селското стопанство Селхозбанк прави изключително за сметка на бюджета и предприятията. От това се вижда, че самостоятелната роля на специалните банки при образуване финансовите средства е малка. Основните задачи на тия банки се състоят в организиране на държавния контрол над разходваните средства, събирани чрез бюджета и внасяни от самите стопански организации.

Капиталното строителство в сегашно време е организирано в основната си част като особен индустриален отрасъл. Крупните строежи и най-значителните капитални работи на действащите предприятия се извършват от постоянно работящите строителни организации, които разполагат с постоянни кадри от работници и собствена техническа база, която им позволява да механизират в голяма степен строителните работи. Начело на строителната индустрия стои Министерството на строителната индустрия.

Строителните организации са самостоятелни хозрасчетни организации, със собствени оборотни средства, за сметка на които правят своите раз-

ходи. Разплащанията с клиентите, т. е. с ръководството на строителствата или с отделно действащите предприятия, за които се отнасят строителните работи, водят на първо място чрез дадените от клиентите аванси и, на второ място, чрез заплащане строителните работи според предадените на клиента отделни завършени строителни елементи (напр., тухления строеж в кубически метри, мазилката в квадратни метри и т. н.).

Капиталните работи в действащите предприятия, в ред случаи, се извършват със силите на самите предприятия, по стопански начин. Разбира се, в такива случаи, по-крупните работи са обособени в организационно и финансово отношение от основната дейтелност на предприятието. Такива работи се извършват от самостоятелните отдели за капитално строителство на предприятието, в разпореждане на които се заделят специални средства (аванси) и, с които предприятието се разплаща, като заплаща разходите по изпълнените работи. Само разходите по сравнително незначителните работи се извършват не за сметка на оборотните средства на строежа, а непосредствено от предприятието, на което се води строежът.

Този ред в строителните работи, при които строежът се извършва от самостоятелни, работещи за своя сметка, организации или отдели при предприятията за сметка на делегираните им средства, които се полъзват според предадените от предприемача строителни работи, осигурява развитието на специализацията и механизацията в строителството, създава заинтересованост в строителните работи за намаляване стойността на строежа и по-бързо да бъдат завършени отделните строителни работи, като, заедно с това, в значителна степен решава задачата, средствата, засти в

текущото производство на предприятието, да бъдат отделени от средствата, разходвани за капиталното строителство

За същото помага и отделното счетоводство и отделното съхранение на тези средства. Средствата, предназначени за капитално строителство в действащото предприятие, което има строителни работи, се отчитат в самостоятелен баланс, който се води независимо от производствения му баланс.

Отделното отчитане на средствата за капиталното строителство се явява предпоставка за осъществяване държавния контрол над самото строителство чрез специалните банки.

Контролата на банките, които финансират строителството, над разходите, определени за строителство, се явява по-прецизна и отива значително по-далеко, в сравнение с контролата на Държавната банка за разходите на предприятията по техните текущи сметки.

Основната форма на финансовата контрола по изпълнението на плановете за стойността на произвежданите от предприятието продукти си остава, както е казано в глава първа, стопанско-отчетната отговорност на предприятието за пълното изпълнение на предоставените му собствени оборотни средства. Предприятието е длъжно да възстанови от постъпленията си производствените си разходи и да се снабди със средства за текущата производствена дейност, а освен това, да даде и печалба.

Основният механизъм на контролата се заключава във **вътрешната организация** на средствата в самото предприятие; само за някои видове разходи, извършвани за сметка на заемите, отпуснати от Държавната банка, външният контрол взема

по-особена форма. При капиталните разходи, които главно се извършват за сметка на набиранията, такава вътрешна контрола за стойността на работите не може да бъде създадена. Амортизационните отчисления съставляват в промишлеността средно само около 20% от всичките суми на капиталовложенията; от размерите на тези разноски не се определят размерите на сумите за финансиране строителството и в никакъв случай не могат да влияят на неговата стойност, точно така, както оставащите в разпореждане на предприятието излишъци от постъпленията влияят за ограничаване производствените разходи за следващия производствен кръг. Различната стойност на строителните работи не дава веднага за предприятието видим финансов ефект, като печалба или загуба на предприятието. В областта на капиталното строителство са необходими специални методи в провеждане държавната контрола над разходите, при които да се осигури най-економичното разходване на държавните кредити и да се изпълни определен размер на строителството.

Тази специална контрола се провежда чрез специалните банки за финансиране капиталното строителство.

Контролага на специалните банки над строежите започва от момента на откриване кредит за строежа. Преди да отпусне необходимите средства, специалната банка е длъжна да провери, дали е включен строежът в държавния план за капиталните работи. За това банката изисква да ѝ се представи от ръководителите на строежа така наречения „титул“, т. е. извлечение от държавния план на капиталните работи, с данни за обема на работата, установен за дадената година, и титулния списък, в който годишната програма за строежа

е разпределена по видовете на работата и предметите на строежа. Вън от това, за да се провери, дали строежът е готов за започване, банката изисква да ѝ се представи сметката за проектираните работи. От тази сметка банката се води при заплащане разходите по строежа. Поради това, тази сметка се явява най-важният финансов документ за строежа.

Средствата, предназначени за строежа, се отпускат не на строителните организации, а на предприятията, за които се извършва строежът, и се пазят в специалните банки по техните текущи сметки. До започване на работата, на строителната организация се дава аванс до 15% от стойността на определената годишна строителна работа. По-нататъшното финансиране на строителите става срещу изпълнените работи по установените цени. Сметките за материалите и съоръженията, платени било от строител, било от този, за сметка на когото се извършва строежът, се изплащат от специалните банки, само след проверка на цените, писани в сметките. Точно така същите банки са длъжни да проверяват сметките за извършените работи, дали са съобразени с предварително одобрената сметка и дали е указан в тях точният размер на извършената работа.

Благодарение на този начин на изплащане, отпуснатите от държавата средства попадат в ръцете на строителните организации доколко, доколкото са извършили възложената им работа. Оскъпяването на строежа не се покрива от специалните банки, а носи загуба за самата строителна организация. Вън от контролата при разплащането, банките са длъжни да проверяват дейността по строежа по отчетните ведомости на строителя и чрез проверки на самото място на

строежа и имат право да прекратяват финансирането на безстойанствено водените строежи.

През време на войната станаха съществени изменения във воденето на строителните работи, понеже за военното време бяха нужни по-гъвкави и прости методи за кредитиране и финансов контрол.

Особено значение добиха новите форми на финансов контрол във възстановителните работи на земите, освободени от фашистките окупатори.

При възстановителните работи се налага особено бързо завършване и пускане в ход на строителните работи. Като материали за строежа служат често конструкциите и строителните материали на разрушените здания и съоръжения, както и съоръженията, изготвени на самите места, или възстановени със собствени сили. Във възстановителните работи взема голямо участие местното население. Всичко това налага финансовия контрол да бъде опростен. Вместо утвърдената обща предварителна сметка на строежа, при която не могат да бъдат предвидени бързо изменящите се местни условия, като основни финансови документи се явяват така наречените единични цени за стойността на различните работи, напр., за куб. метър тухлен градеж и т. н. Тези единични цени се разработват от ръководителите на строежа и трябва да се одобрят от банката, която кредитира строежа.

На основание на тия единични цени, се провежда и по-нататъшното финансиране на строителството. Всичко това изисква тия банки да следят за пълното използване на местните възможности и за икономията в разходите. Капиталното строителство на държавните предприятия се финансира не във вид на заем, а чрез издаване на безвъзмездни асигнации. То, обаче, става чрез банковия ана-

рат. Това финансиране банките извършват не като бюджетни органи, а като чисто банкови операции, защото те извършват всички плащания за сметка не на държавата, а за сметка на тия, за които е предназначен строежът. Чрез разплащанията, които банката прави, се извършва и контролата над целесъобразното използване на средствата и над стойността на строителните работи. По този начин в съветското стопанство банките контролират стопанските процеси не само като кредитори за отпусканите от тях заеми, но тази контрола те провеждат и при безвъзвратните бюджетни асигнации. Заедно с това, всички специални банки си запазват и някои кредитни функции. Те, напр., отпускат краткосрочни заеми на строителните организации за сезонно запасяване със строителни материали, топливо и фураж. Чрез това кредитиране специалните банки допъхват своята контрола над строителните организации.

Още по-голямо значение имат отпусканите от банките дългосрочни кредити за строителство.

Чрез дългосрочните кредити се предоставят средства за капиталните строежи на колхозно-кооперативните предприятия и организации. Имуществата на колхозите, на занаятчийските кооперации и на потребителните кооперации не са държавна (всенародна) собственост, а колективна собственост на членовете на тия кооперации. Безвъзмездното предоставяне на тия колективни държавните средства ще доведе до неправилното им използване, т. е. те да бъдат използвани не за увеличение всенародната собственост, а в интереса на отделните групи, и ще намалят заинтересуваността и отговорността в членовете на колективите за резултатите от собствения им труд и ще развие в тях желание да живеят на чужда сметка. По-

ради това, държавата подпомага колхозите, занаятчийските кооперации и потребителните кооперации на началата на дългосрочните кредити.

В капиталистическите страни дългосрочните кредити на дребните производители улесняват експлоатирането им от страна на финансовия капитал и спомагат на малцина да станат капиталисти, а осирмашяват големите маси от тия стопански съсловия, като ги лишават от тяхната малка собственост и ги тикат в редовете на пролетарията.

При капитализма селското стопанство прибегва до ипотечните кредити. При тия кредити дребният собственик се разорява, защото за изплащане отпуснатите му ипотечни заеми трябва да отдели голяма част от трудовите си доходи. При тях собствеността на дребните селяни постепенно минава в ръцете на едрите земевладелци.

В СССР дългосрочните заеми се отпускат на колхозите и кооперациите при най-леки условия. Само за годините 1938—1940 държавата е дала на колхозите и колхозниците заеми в размер на близо три милиарда и половина рубли.

Държавните заеми се отпускат за цели, съобразени с държавните планове за развитие на селското стопанство и при условие и колхозите да участвуват със собствени средства в разходите на кредитираните мероприятия. Най-големи кредити държавата отпусна за развитие колхозното скотовъдство, както и за развитието на техническите и специални култури.

Като задължава да участвуват и колхозните средства в колхозното строителство, държавата използва кредита, който отпуска, за да планира и направлява собствените колхозни капиталовложе-

ния в съгласие с поставените задачи на селското стопанство за всеки отделен район.

Съгласно колхозният устав, в колхозите се образуват неделими фондове, в които постъпват части от общите им парични доходи. В колхозите на житните райони за тия фондове се заделят 12 до 15% от паричните доходи. В колхозите, гдето преобладават техническите култури, както и в скотовъдните колхози, този размер е от 15 до 20%. Тия фондове са предназначени да увеличат основните средства на колхозите. До разходването им те трябва да се пазят по особени сметки в Селскостопанската банка и чрез тях се улеснява и дългосрочното кредитиране.

Като пази неделимите колхозни фондове и като извършва дългосрочното кредитиране, тази банка има възможност да контролира целесъобразното направление и реалността на колхозните капиталовложения.

Както казахме вече в глава IV, колхозите държат своите текущи касови остатъци и паричните си резерви по сметките си в Държавната банка. Средствата си, предназначени за капиталовложения, колхозите съхраняват в Селскостопанската банка. Освен това, колхозите се ползват от дългосрочните кредити на Селскостопанската банка и получават краткосрочни заеми за производствените си нужди от Държавната банка.

По този начин колхозните финанси се включват в общата финансова система на СССР. Държавата използва временно свободните колхозни средства за нуждите на цялостната финансова система. В същото време държавата способствува чрез своите кредити, за закрепване на колхозния строй.

ГЛАВА VII

ФИНАНСОВАТА СИСТЕМА И ПАРИЧНОТО ОБРЪЩЕНИЕ

В предните глави бе казано, че в съветското стопанство обръщението на наличните пари е ограничено, поради силно развития безпаричен платежен оборот. Чрез записвания по сметките на Държавната банка стават:

- а) Разплащанията между предприятията и организациите.
- б) Плащанията на данъците.
- в) Отделянията от печалбата.
- г) Вноските в банките на сумите от амортизацията.
- д) Разпределението на оборотните средства.
- е) Финансирането на предприятията и организациите от държавния бюджет, и
- ж) Отпускането на банков заеми и тяхното погашение.

Чрез Държавната банка се плаща и подавяващата част от колхозното производство, предавано на държавата, плащанията от колхозите за стоките, които са купили, данъчните платежи и доброволните одръжки от заплатите на работниците и служащите (за народните заеми и пр.).

С налични пари се изплащат заплатите на работниците и служащите, трудодните и паричните аванси на колхозниците, пенсиите и обезщетенията, а така също и малките стопански разходи на

предприятията и организациите. С налични пари населението си плаща стоките и услугите, които получава от държавните и кооперативни магазини, плаща си данъците и доброволните вноски (осветения, които се задържат от заплатите).

С налични пари се търгува на колхозните пазари, така стават и продажбите от колхозите на населението (а в отделни случаи и на организациите) и т. н.

От това се вижда, че с безпарични банкови операции се извършва платеният оборот вътре в общественото стопанство, а чрез налични пари се изплащат паричните доходи на населението, плащанията към магазините, данъчните плащания и т. н., пазарния оборот между отделните групи от населението.

Многомилиардният паричен оборот на съветското стопанство се направлява от Държавната банка. Паричните средства, които постъпват в предприятията и организациите от населението и парите, които те плащат, минават през касите на Държавната банка. Държавните и кооперативни организации са задължени да внесат в касите на банката всичките си парични постъпления. Само незначителна част от тях, в размери определени в закона, стопанските организации могат да разходват за свои нужди, без намесата на банката.

От събраните в касите на банката налични пари се задоволяват исканията за налични пари от страна на предприятията и организациите.

Разплащанията на населението с държавните и кооперативни организации имат най-голям дял в общия паричен оборот. Като движи. по план, своите касови обороти. Държавната банка въздействува върху паричния оборот между предприятията, организациите и населението или, дру-

горяче казано, влияние на паричните постъпления у населението и на характера на тяхното разходване, а заедно с това — на основните отправления на целия паричен оборот.

Чрез Държавната банка става и разпределянето на паричната наличност между разните отрасли на стопанството. Предприятията, които се нуждаят от налични пари, например, за плащане заплатите, не продават нищо направо на населението и нямат значителни парични постъпления. Напротив, предприятията, които събират големи количества налични пари, имат много малка нужда от тях. Държавната банка по-нататък разпределя паричната наличност между разните области на съветската страна, тъй като населението не винаги харчи парите си, там където ги добива.

Разпределянето на паричната наличност може да става и в зависимост от сезонните промени в паричното обръщение. И най-после, Държавната банка, като направлява своите касови обороти, въздействува на общото количество на парите, които се намират в обръщение. За своите разходи многобройните предприятия и организации теглят пари от Държавната банка и с това постоянно постъпват в обръщение налични пари. Доколкото тия пари се разходват от населението за купуване на стоки от държавните и кооперативни магазини, или за заплащане разните услуги, или за внасяне данъци и т. н., тия пари се връщат обратно в Държавната банка. Но все-таки, пусканите от касата на Държавната банка налични пари остават известно време по пътищата, по които се движат. Освен това, част от намиращите се в обръщение парични знаци въобще не попадат обратно в касите на банката, понеже не завършват пълния кръг на об-

ръщението или остават като спествени пари у населението.

Другарят Сталин указваше, че твърдостта на съветската монета почива, преди всичко, на огромните количества стоки, които се намират в ръцете на държавата и които се пускат на пазара само по нормирани цени. Установяването цените в държавната и кооперативна търговия се явява едно от най-важните указания, че е овладян законът за стойността и че този закон се използва от социалистическата държава в интереса на напредъка на социалистическото общество. Вследствие господстващата роля на държавната и кооперативна търговия в удовлетворяване нуждите на трудещите се, държавните цени силно въздействуват и на свободните цени на колхозния пазар. Заедно с това, при недостатъчно задоволяване с пари нуждите на стопанския оборот, може да се дойде, разбира се, до затруднения в пласирането на стоките, до образуване на излишни запаси в търговската мрежа и до парични затруднения в търговските организации и в промишлеността. А напротив, стопански неоправданото увеличение на парите, пуснати в обръщение, би довело до нарушение нормалното съотношение между търсенето и предлагането на стоките към по-голямо търсене, което предизвиква болезнени явления в държавната и кооперативна търговия и към повишение цените на колхозния пазар.

Социалистическата държава овладява закономерността в паричното обръщение при помощта на плановото направляване на съотношението на парите в обръщение със стоковите запаси, с които съветската държава разполага за нуждите на широката консумация.

Увеличението или намалението количеството на парите, намиращи се в обръщение, става чрез касовите обороти на Държавната банка. Съсредоточаването в касите на Държавната банка на целия платежен оборот на предприятията и организациите, който засяга населението, позволява бързо и свободно да се пласират и направляват отделните придвижвания на паричната маса, при които в края се идва до предвидения в плана емисионен резултат: пускане или изземване пари от обръщение.

В касовия план на Държавната банка е отражено плановото използване на наличните пари, броени на предприятията и организациите от касите на Държавната банка и от него се установява къде трябва да постъпят в същата банка налични парични средства.

Основен източник на паричната наличност за банката се явяват, преди всичко, търговските постъпления, които търговските организации получават от населението и които се внасят в банката, а така също и постъпленията от плащаните услуги. Не малко значение имат също така и данъчните платежи на населението, постъпващи в пари, т. е. платежите на селското население и частта от платежите на градското население, която не се удържа от заплатата, а се внася от другите доходи на населението. Вън от това, в банката постъпват и вноските в спестовните каси и в пощите (предимно от паричните преводи), вноските на колхозите по техните текущи сметки, а така също и различни видове „всякакви“ постъпления — членски вноски, връщане получените от предприятията в повече суми и т. н.

В разходите на касовия план се предвиждат платежи по заплатите. След това следват плаща-

нията на колхозите, чрез които преимуществено се плащат на колхозниците трудовите им дни, плащания за покупки, подкрепяне спестовните каси и пощите, изплащане пенсиите и помощите и т. н.

Параграфите на касовия план се установяват на основание на съответните народостопански показатели, а съотношението между приходната и разходната част на плана показва произтичащия от тия показатели емисионен резултат. Преценяването на този резултат, от гледна точка на паричното обръщение, извиква в редица случаи нуждата от увеличение на пусканите на пазара стоки, економии в разходите с налични пари, по-пълно събиране на колхозните средства по сметките им в Държавната банка и т. н., с които мерки се добива необходимият резултат по паричното обръщение.

Значението на касовия план се заключава в това, че установеният по плана и утвърденият от правителството емисионен резултат се явява за Държавната банка безусловно задължителна директива. Това значение се определя и от това, че касовият план се съставя в териториален мащаб.

В кредитния план на банката се означават допуснатите най-големи размери на кредитирания (макар че в ред народостопански процеси кредитирането им да става без ограничения).

Държавната банка не може да дава твърди задачи на отделните стопански отрасли по привличане средства, тъй като това ще противоречи на самата природа на тия средства, като оперативни парични резерви на стопанството. Ако направляването на емисията се осъществява само от кредитния план, то нейните размери биха зависели от възможните пробиви в изпълнение плана на Държавната банка по паричните приходи.

В касовия план се определя строго именно възможно най-големият размер на пуснатите в обръщение налични пари, при което се установяват конкретните мерки за осигуряване задачите по паричното обръщение в разните видове приходни и разходни пера.

Тия емисионни задачи и показателите за касовите обороти, на които те се обосновават (по показаната по-горе номенклатура), се разпределят от Държавната банка между нейните кантори на отделните републики, краища и области, а последните — между околийските отделения. По този начин задачите на касовия план слизат до всички райони. Ако в някой район, с развито производство, е необходимо да се изплати по-голяма сума за заплати, от тая, предвидена в касовия план, за да се осигури плащането и да не се наруши плана, местното отделение на Държавната банка, при подкрепата на околийските организации, трябва да вземе мерки да привлече допълнително парични постъпления в банката, като, например, пуска не на пазара стоки в по-голямо количество, предизвикване предсрочно плащане на данъците от селското население, засилване постъпленията от колхързите и т. н. Ако това не може да стане в пределите на един само район, то изпълнението на тези задачи става с помощта на другите райони.

Като централизира паричните обороти на държавните и кооперативни организации, Държавната банка контролира използването на наличните пари на предприятията и организациите. С това се създава допълнителна възможност да се упражнява държавен контрол над костюемата стойност на продукта, като се следят паричните разходи на предприятието, над административно-стопанските разходи на управлението, над изпълнението на

държавните планове за използване стоките запаси и тяхното по-бързо придвижване към потребителите, над постъпленията от данъците, над погашенията на дълговете и т. н.

Голямото значение, което има в паричния оборот плащането на заплатите, и важната роля на економията в тия разходи за намаление κόσтумата стойност, са презвиждали установяване специален ред в банковия контрол по платежите на заплатите.

Като плаща на предприятията пари по текущите им сметки за изплащане заплатите, Държавната банка наблюдава, щото тия плащания да не надминат установената по плана за предприятието обща сума за заплати. Банката не отпуска пари за заплати без разрешение на министерството, ако исканата сума превишава размера по плана и това разрешение се дава, доколкото е изпълнена производствената програма.

Държавната банка следи, щото стоките, предназначени за лична консумация, да не отиват за нуждите на предприятията и организациите и се бори против незаконното блокиране на стоките и с всички други явления, които намаляват стокооборота. Заедно с това, банката следи наличните пари да не се залежават в касите на предприятията и организациите и да не става разходването им безстопанствено, да няма излишни административни разходи и т. н.

Държавната банка, като направлява своите обороти по всички тия посоки, се бори за економия в разходите, за мобилизиране на допълнителни средства и за ускоряване оборота на материалните блага в производството и размяната.

Касовите обороти на Държавната банка се извършват от нейните околийски клонове. Еми-

сионните операции, обаче, на банката се извършват строго централно. Това става, поради важното стопанско значение на емисията (пускане в обръщение на нови количества парични знаци), което трябва да става в установените от правителството граници. Централизацията на емисията при съществуващите децентрализирани касови операции се постига по следния път: всеки банков клон има право да оперира с парите, които постъпват в касата му само до размера на установения му касов остатък (лимит). Постъпленията свръх този лимит клонът е длъжен да отнася от касата в нарочните фондове, отдето може да тегли пари за срочни платежи само със специално разрешение на централното управление. По този начин пускането на пари в обръщение се направлява за цялата страна от централното управление на банката.

Чрез плановото и оперативно регулиране на емисионно-касовите операции Държавната банка гарантира технически пускането на пари в обръщение да става в пределите на плана и по този начин способствува за пълното мобилизиране на паричните средства и за економията в разходите на отделните стопански участъци.

Разпределението на наличните пари между предприятията и стопанските райони чрез касовите операции само по себе си не означава още преразпределение на финансовите източници. Като получава от търговските организации техните парични постъпления, банката не отнема средства от техния оборот, а внася тия постъпления по текущите сметки на търговските организации, като им предава паричните остатъци в форма на безпарични платежни средства, с което те се разплащат с доставчиците си. По същия начин, като дава на предприятията налични пари за изплащане за-

платите, банката не им предоставя допълнителни средства, а отписва съответната сума от техните текущи сметки.

Заедно с това, в случаите, когато имаме превишение в касовите разходи над постъпленията, дава се възможност да се засили банковото кредитиране на стопанството, чрез пускане в обръщение нови количества парични средства.

С растежа на стопанския оборот растат по правило и наличните пари в обръщение и следователно порастват и емисионните източници на Държавната банка, а заедно с това и общите средства на финансовата система. Заедно с това Държавната банка като направлява съгласно плаща своите касови обороти и техните емисионни резултати оказва въздействие на предприятията и организациите за економия в разходите и за мобилизиране на допълнителни производствени средства. При изпълнение на своята емисионна функция Държавната банка, следователно, по особени пътища осъществява същите задачи, които стоят пред другите участъци на нашата финансова система: да провежда плановото разпределение на финансовите средства в стопанството чрез методи, които подтикват мобилизирането на резервите и економията в разходите.

Касовите обороти на банката не съвпадат с нейните обороти по отпускане и изплащане на заемите.

Банката отпуска заеми в повечето случаи за такива разходи на предприятията, които стават не с налични пари, а с заверозадължения. Изплащането на заемите в редица случаи става не за сметка на паричните постъпления, а за сметка на безпаричните платежи, постъпващи от купувачите.

И обратно, изплащанията по основното направление за пускане наличните пари в обръщение — по линията на работническите заплати — в повечето случаи не се явява непосредствено предмета на кредитиране. Само в ограничени случаи, напр., при кредитиране производствените разходи на предприятието, за обект на кредитиране служат и работническите заплати. Взаимната зависимост на касовите обороти на банката с нейните кредитни операции, която се явява един от начините за кредитиране на стопанството става не непосредствено, а по един по-сложен път — след цял комплекс на парични обороти по разплащателните и текущи сметки, които обхващат платежите на цял ред стопански органи по бюджета, по строежите, колхозни платежи и т. н. Пускането или изземването из обръщение на паричните средства отразява съотношението между паричните приходи и разходи на населението.

Балансът на паричните приходи и разходи на населението е един от синтетичните документи на народостопанското планиране и показва в каква степен общата сума на заплатите, на паричните плащания на колхозниците и на другите парични доходи на населението за определен период време се използва за заплащане стоките и плащаните услуги и за данъчните, заемни и други платежи. Когато паричните приходи на населението надвишават неговите разходи, това означава, че са увеличени наличните пари в населението. И напротив, по-големите разходи на населението могат да предизвикат да бъдат използвани по-рано образуваните запаси.

В ръцете на населението остават парични средства и поради постепенното използване на паричните доходи, напр., в промежутъците между пла-

щанията на заплатите. Размерите на тия касови остатъци се установяват главно от обема на паричните доходи на населението, както и от тяхното направление и сроковете за получаване и използването им. Вън от това, у трудещите се се набират и парични спестявания. Касовите остатъци и паричните спестявания на населението, заедно определят размера на паричната маса, намираща се в обръщение.

Балансът на паричните приходи и разходи на населението, а заедно с това и самото увеличение или съкращение на паричната маса, в обръщение се явяват показатели за ред най-важни народостопански процеси, които стават в областта на производството, размяната и финансите. Процесите в областта на паричното обръщение се явяват като резултат на операциите на банката дотолкова, доколкото в операциите на банката по текущите и разплащателните сметки намира отражение паричният оборот вътре в самото обществено стопанство, така и между това стопанство и населението.

Различното съотношение на паричните приходи и разходи на населението зависи в значителна степен от производствено-финансовите планове и плановете за използване продукцията на различните отрасли на народното стопанство, които планове определят работническите заплати, размера на продукцията и нейното разпределение между производителното и лично потребление и т. н. Съотношението между паричните приходи и разходи на населението, всетаки не е представено тук напълно.

В държавния бюджет финансовите показатели за разпределението на народния доход намират вече по-пълно отражение. Бюджетът, както казах-

ме в глава II, без да обхваща всички обороти на народното стопанство, отразява резултатите от тях обороти — паричните набирания на разните отрасли и тяхното финансиране, както и средствата, мобилизирани за държавни нужди, непосредствено от приходите на населението и различните видове плащания на населението във от заплатите.

В крайните резултати на оборотите на държавния бюджет, в образуването на бюджетния резерв или, напротив, в частичното използване на по-рано насъбраните резерви, се отразяват в основни линии крайните резултати от паричните приходи и разходи на цялостното държавно стопанство.

Растежът на бюджетния резерв показва, по правило, че паричните постъпления на държавното стопанство превишават неговите платежи. А това значи, че балансът на разплащанията на държавното стопанство с населението става по начин, че паричните разходи на населението за заплащане стоките и услугите и другите платежи срещу държавата превишават паричните плащания, които предприятията и организациите правят на населението. Значи, става изземване пари из обръщение. Съотношението на приходите и разходите на държавния бюджет се явява в голяма степен обратно отразяване съотношенията между паричните доходи и разходи на населението, което определя и неговото значение в паричното обръщение. Приръстът или намалението на бюджетния резерв, макар да е съществен фактор за измененията на паричното обръщение, не ги оформява окончателно и напълно. Паричните средства, разпределяни посредством бюджета, остават частично недоизползвани в стопанството и се подлагат на допълнително разпределение посредством кредитната си-

стем. Оборотите на държавния бюджет намират отражение в оборотите на банката в движението на остатъка по сметката на бюджета в банката, но наред с това, в оборотите на банката намират отражение движенията на касовите резерви на всичките предприятия и организации на общественото стопанство и дадените заеми на това стопанство.

Окончателните резултати на приходо-разходния оборот на общественото стопанство и, следователно, неговите платежни взаимоотношения с населението зависят от оборотите на кредитите и чуждите средства на банката, установени в съгласие с плана за кредитирането. В същност, от казаното в глава IV, се разбира, че ако приръсът на банковия кредит за определено време съответствува на приръста по текущите и разплащателни сметки от това следва, че временно освобождаващите се парични средства на предприятията, организациите и бюджета са били използвани за вътрешни платежи в общественото стопанство или за такива платежи на трудещите се, срещу които са последвали обратни платежи на същата сума на населението срещу предприятията и организациите на общественото стопанство. Ако кредитите на банката превишат привлечените средства, то разходите за сметка на тия кредити ще докарат плащане на населението парични средства, без да се върнат от обръщението в касата на банката. Паричните доходи на населението, следователно, са надвишили неговите разходи: по касовите обороти на банката има превишение на плащанията спрямо постъпленията, а в размяната са встъпили допълнителни парични средства.

Обратното положение имаме, в случай, ако приръсът на кредитите е по-слаб от увеличението на средствата на банката: балансът на платежите меж-

ду населението и общественото стопанство е станал в полза на последното, а из обръщението е била изгеглена съответната сума парични средства.

Тази взаимна връзка между производствено-финансовите планове на стопанските отрасли и финансовите планове на държавния бюджет и Държавната банка дава широки възможности за планово направляване на паричното обръщение. Произлизащите от изискванията на стопанския оборот задачи по паричното обръщение трябва да бъдат осигурени и подкрепени от съответстващото съотношение между доходите и разходите по финансовите планове. Доходите и разходите в бюджета, съотношението на които е много важно за паричното обръщение, и прихода и разхода по плана за кредитирането, се установяват с оглед на изискванията на паричното обръщение. Заедно с това, чрез показателите на финансовия план се предявяват определени изисквания към разните отрасли на стопанството.

Не малко значение има и това, че отклоненията от плана на отделните участъци влияят също на показателите на паричното обръщение. Това заставя да се търсят в стопанството допълнителни економии, да се мобилизират всички средства и да се повиши производителността на труда. Така, напр., за да обезпечим предвиденото в плана влагане в стопанството при определени размери на емисията, за едни отрасли могат да бъдат предявени конкретни изисквания за повишение, в дадения период на печалбата, чрез намаление себестойността, а за друг период за по-икономично строителство или за намаление нормите на оборотните средства или, на трето място, (чрез Държавната банка) за ускоряване обръщението.

В. И. Ленин казваше, че паричният оборот позволява по най-добър начин да се провери правилността на стопанския оборот. Едно от най-важните оръдия за държавно въздействие върху стопанството се явява нашата финансова система.

Допълнителните изисквания, които предявява финансовата система към стопанството, с оглед на паричното обръщение, се явява сериозен фактор за мобилизиране на вътрешните резерви на стопанството и за економията в разходите, а заедно с това, за ръста на социалистическото набиране и за укрепване мощта на Съветската държава.

ПОЯСНИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ

за някои думи и понятия, срещани в текста

1. **Обществен продукт на социалистическото общество** — всичко произведено от предприятията с обществен характер, предназначено за нуждите на цялото общество.

2. **Жив и овеществен труд** — при всяко производство се разходва жив труд — труда на работниците, изразходван в процеса на работата, и овеществен (материализиран) труд — труда на работниците, употребен за изработката на материалите, нужни за съответното производство. Сборът на стойността на живия труд и на стойността на овеществения труд дава стойността на готовия продукт.

3. **Паричен добив** — всичко, което постъпва в пари, в предприятието, от продажбата на изработваните от него стоки. Да не се смесва с печалбата.

4. **Разширено социалистическо възпроизводство** — под възпроизводство трябва да разбираме възстановяване на средствата за производството (сгради, машини, съоръжения). Обикновено социалистическо възпроизводство се нарича възстановеното, което почива на принципа на амортизацията. Разширено социалистическо възпроизводство имаме, когато чрез заделянията (набиранията) на обществени парични средства се разширява стопанската база на социалистическото общество — създават се нови фабрики, нови индустрии, увеличава се ж. п. мрежа и пр.

5. **Хозразчет** — това е съчетание на две руски думи: „хозяйствен“ (стопански) и „разчет“ (сметка, отчитане). Някои преводачи превеждат тази комбинирана дума, като стопанска сметка. Други — като стопанска самостоятел-

ност. А най-често, вместо нея, се употребява понятието собствена издръжка (самоиздръжка). В СССР всички действащи стопански предприятия водят своята работа на хозразчетна основа, т. е. на самостоятелна собствена издръжка. Докато да почне да произвежда, обаче, новото предприятие се издържа чрез тъй наречените държавни дотации (дарения, субсидии, обществена издръжка). Хозразчетът е по-скоро метод на управление на съветските стопански предприятия, при които всяко едно предприятие трябва да бъде самостоятелно в своите сметки и така да ръководи своята стопанска дейност, че не само да не тежи на гърба на държавата, не само да не дава загуби, но да покрива своите разходи и да дава определена по плана част от своите печалби за обществени нужди. Понеже нямаме на български съответна дума, която мъжко да отразява всички елементи на понятието хозразчет, аз оставих в моя превод тази дума в нейната руска конструкция.

6. **Парични набирания** — с българската дума **набирания**, аз превеждам руската дума „накопления“. От няколкото наши думи, които могат да изразят приблизително същото понятие: **заделяния**, **натрупвания**, **насъбирания**, **набирания** аз избрах последната, като по-кратка и по-звучна.

За да се схване добре структурата на съветското социалистическо стопанство, трябва да имаме ясна представа какво представляват и за какво служат паричните набирания, „денежни накопления“ или „фонд накопления“.

В Съветския съюз продажните цени на продуктите, произведени в държавните стопански предприятия, са предварително определени в своя размер от Госплана (Държавната планова комисия). Предприятията трябва така да организират своята работа, че при определените по плана разходи за материали и работна ръка (определена планова себестойност), да могат да включат в продажната цена

определения процент отделяния за амортизация, определения размер за данъка върху оборота и накрай да дадат и известна печалба. Част от печалбата остава в предприятието, а другата част постъпва в държавната каса. Набиранията съставляват тези именно части от печалбите на разните държавни стопански предприятия, които, заедно със сумите по данъка върху оборота, постъпват в приход на държавния бюджет.

Именно от образувания по този начин фонд („фонд накопления“), съветската държава отпуска („асипнова“) средства за строежи на нови фабрики, нови индустрии (за „разширеното социалистическо възпроизводство“) и задоволява голяма част от другите си обществени нужди.

7. Стопански отрасъл — в СССР отделните държавни фабрики с еднородно производство са обединени в „отрасли“ („браншове“). Всеки отрасъл си има свое отраслево управление, подчинено на съответното стопанско министерство. В някои производства имаме и „тръстове“ — първични обединения на отделните еднородни предприятия, които тръстове се обединяват след това в отрасли. Или администрирането на държавните промишлени предприятия върви по следния ред (отгоре надолу): народен комисариат (съответното стопанско министерство) — отраслево управление — управление на тръста (не във всички случаи) — управление на самото предприятие.

8. Държавна банка — това е съветският Госбанк (Государственный банк), подобна на нашата Народна банка.

9. НКФ (народен комисариат по финансите) — финансово министерство.